

Qh. 430, 23^a

DISSERTATIO. CRITICO. PHILOLOGICA

DE

GRAECORVM. PROVERBIO

ΠΡΟΣ

KΕΝΤΡΑ. ΛΑΚΤΙΖΕΙΝ

AD. LOCOS

ACTORVM. VIII. 5. ET. XXVI. 15

ILLVSTRANDOS

QVAM

INDVLTV

AMPLISSIMI. PHILOSOPHORVM. ORDINIS

IN

ACADEMIA. LIPSIENSI

PLACIDO. ERVDITORVM. EXAMINI

PVBLICE. SVBMITTVNT

PRAES

M. IO. GEORGIVS. HAGERVS

OBERKOZAVIENSIS

ET

RESPONDENS

ADAMVS. IOANNES. KAPPIVS

THEOL. ET. PHIL. CVLTOR

LIPSIAE. D. XXIII. SEPTEMBR. A. O. R. CIO IOCC XXXVIII

EX. OFFICINA. LANGENHEMIANA

Πi
695

82

DISSERTATIO CRITICO-ETHOLOGICA

DE

GRÆGORVM PROVERBIO

ΠΡΟΒΕ

KENT BAAK TIXEIN

SENATVS ÆGËSIASTICI

PRÆSIDI. EMINENTISSIMO

RECTORIS

CONSILIARIS

ANTISSIMI GRÆGORVM ORDINIS

ASSESSORIBVS

PLACIDARVM ILLVMIN

RECTORIS

ASSESSORIBVS

MAXIME REVERENDISSIMO

EXIMIO

PROFESSORI

TUTORIBVS VALIDISSIMIS

ADAMVS

RECTORIS

PATRONIS SVIS OPTIMIS

RECTORIS

QVI. BARVTHLEST
SENATVS. ECCLESIASTICI
PRAESIDI. EMINENTISSIMO

RELIQVIS. QVE
CONSILIARIIS

ET
ASSESSORIBVS

GRAVISSIMIS

VIRIS

EXCELLENTISSIMO
MAXIME. REVERENDIS. AMPLISSIMIS. QVE
EXIMIIS. PATRIAE. FVLCRIS
PVRIORIS. COETVS
TVTORIBVS. VALIDISSIMIS

PATRONIS. SVIS. OPTIMIS

HOC. STVDIORVM. SVORVM. SPECIMEN

LEVIDENSE

SVMMA. QVA. DECET. ANIMI. PIETATE

MORE. ANTIQVO

D. D. D

SIMVL. QVE

OMNEM. PROSPERITATIS. CVMVLVM

PATRONIS. SVIS. CERTISSIMIS

EX. ANIMO. PRECARI

SE

VERO. ET. STVDIA. SVA

DE. MELIORI. NOTA. COMMENDARE

VOLVIT. DEBVIT

TANTORVM. NOMINVM

CVLTOR. DEVOTVS

M. IO. GEORGIVS. HAGERVS
OBERKOZAVIENSIS

CONSPECTVS DISSERTATIONIS.

Proemium docet, studium Philologiae sacrae feliciori hodie cum successu, quam olim, posse pertractari.

SECTIO I.

Qua verba: πρὸς κέντρα λακτιζεν, a proscriptione e loco Act. VIII, 5. Cl. I. A. BENGELII vindicantur.

§. I. Repetuntur verba oraculi nostri adducuntur, examinantur et refutantur. §. V. Firmiora argumenta pro verbis tum ex fontibus, tum ex translationibus. §. VI. Firmiora argumenta pro verbis nostris restituendis proferuntur. §. VI. Notatur audacia criticorum generatim, speciatim vero Cl. BENGELII. Difficultas ratione ordinis nostrorum §. III. et IIII. BENGELII argumenta verborum tollitur.

SECTIO II.

Qua verba: πρὸς κέντρα λακτιζεν, explicantur.

§. I. Afferitur verba: πρὸς κέντρα λακτιζεν, merito inter proverbia locum occupare. §. VIII. Dicta ad Loc. Act. VIII, 5. et XXVI, 14. §. II. III. IIII. Illorum origo non est ex Hebraeorum lingua petenda. accommodantur, et sinistra horum verborum explicatio reiicitur. §. VIII. §. V. Neque ex latina, sed graeca, hinc Translationes tandem germanicae anti- §. VI. Quid fuerit κέντρα apud Graecos eruitur. §. VII. Origo et explicatio bu-

PROOEMIUM.

Inquam sacrae Philologiae studium diligenti atque indefessa excoluerunt opera viri longe doctissimi; Recentiorum certe temporum eruditus, et in iis prae omnibus his, qui Protestantium nomine venire solent, hanc laudem potissimum tribuendam esse, qui negabit, putamus esse neminem. Veterum hac in eruditionis parte merita deprehendimus quidem magna; Recentiorum vero longe maiora, immo maxima. Antiquos sacrarum litterarum interpretes minime, vano nouitatis studio abrepti, profusus contemnimus, aut hodiernos nimium, quam par est, extollimus, sed id asserimus, quod ipsa experientia, et quod ipsa historiae Theologiae Exegeticae monumenta luculentissime demonstrant. Difficile profecto iter sine duce;

A

Sic

Sic sine praeceptis ardua in scientiis est via. *Inter veteres autem*, vt verbis b. IOAN. IACOBI RAMBACHII vtamur, nulli propemodum extiterunt, qui de hermeneutica sacra in doctrinae formam redigenda cogitauerunt; Regulas tantum hermeneuticas tum generaliores, tum speciales ex longa obseruatione sibi comparauerunt, quarum beneficio scripturam intelligere ac interpretari pro more suorum temporum potuerunt. Nostro tempore, per DEI fauorem, breuior et expeditior via ad sacrarium exegeticos parata est, postquam tot eruditi viri in componendis institutionibus hermeneuticis operam et ingenium exercuerunt. *) Quum igitur solida et perspicua, quae tamen omnino requiritur, institutione caruerint prisca aevi sacrarum litterarum cultores, quid mirum, quod tantos, ac nostri saeculi homines haud fecerint, neque facere potuerint progressus? Nostra adeoque aetas pluribus, iisque vtilissimis, iam gaudet subsidiis, quibus fere destituti fuerunt antiqui. Omnia vero, quae nostro in primis aevo diligenter exculta sunt, et in dies magis magisque sedulo excoluntur, adminicula hic recensere neque tempus, neque locus in praesenti nobis permittit. Prouocamus tantummodo ad insigne, quod praestat lectio scriptorum Graecorum, subsidium. Non omnes quidem veterum prorsus hoc neglexerunt adminiculum; Nonnullis tamen, vt constat, inique satis, proh dolor! placuit omnes scriptores profanos, tanquam insidiosos maximeque periculosos, immo, vt flammis dignissimos libros proscribere. **) Feliciora certe cum luce religionis verae apparuerunt tempora, quibus iterum, depulsis tenebris, iustum

*) Extant haec verba in Institut. Hermeneut. sacrae, Ienae, 1732. 8. in Prolegom. §. VIII, p. 5. Non opus esse, arbitramur, vt pluribus s. v. RAMBACHII asserta probemus, quum nulli, nisi plane historiae litterariae experti, haec incognita esse possint. Nobiscum consentientem vide praeterea D. IO. FRANCISCUM BVDDEVM in Isagoge Hist. Theol. Libro posteriori c. VIII, §. 2. p. 1242. sq. Edit. 1730. Et quem primo loco appellare debuissimus magnificum et s. v. D. VAL. ERNEST. LOESCHERVM, in Breuiario Theol. Exeget. Francofurti, 1715. 8. in lucem edito c. I, §. 4. p. 2. veteres, inquit, habebant Theologiam Exegeticam quoad materiam, etsi illa in formam debitam nondum fuerit redacta, quod tentauit primum FLACIUS, profectus est FRANCIVS, perfecit vero DANNHAVERVS, PFEIFFERVS, BAIERVS, REINHARDVS, aliique. Reliquos, in re tam clara, vt taceamus testes.

**) Pluribus hoc probatum dedit laudatus antea RAMBACHIVS l. c. Lib. III, c. 7. §. I. p. 557. Quibus adde s. v. D. FRID. GVIL. SCHVZII nostri Diff. I, de combustione librorum haeticorum sub praesidio IO. SCHMIDII quondam hic Lipsiae, 1696. habitam.

inustum pretium his auctoribus statuere, illosque consulere inceperunt viri doctissimi. Felicissima vero nostra aetas praedicanda est, qua concitato quasi agmine eximium, quem praebent scriptores Graeci, usum in Philologia sacra prudenti eruere consilio laborarunt Philologi illustres. Cui, quaesumus, ignoti sunt labores haud contemnendi CORN. ADAMI, IOAN. ALBERTI, LAMBERTI BOS, IO. DOVGTAEL, TOB. ECKHARDI, IAC. ELSNERI, IO. ALBERTI FABRICII, IO. FRID. A HOMBERG, CAROLI HENR. LANGII, IO. HENR. MAII, vtriusque, IO. MARKII, GEORG. LVDOV. OEDERI, IOANNIS PRICAEI, GEORG. RAPHELII, HENR. SCHARBAV, CHRIST. LVDOV. SCHLICHTERI, CHRIST. SCHOETTGENII, IO. CONR. SCHWARZII, IO. VRIEMOET, IO. GEORG. WALCHII, IO. CHRISTOPH. WOLFII, aliorumque? Qui omnes, ni fallimur, abunde suis exemplis docuerunt, quales fructus ex lectione exterorum scriptorum percipere possit noui foederis interpres. Extra omnem profecto dubitationis aleam, positum est, quod ad significationes vocum, vel semel, vel raro in nouo foedere occurrentium, rite pernoscendas, ad ambiguitatem earum, quam saepius prae se ferre videntur, depellendam, ad varios loquendi modos illustrandos, aut confirmandos, ad ritus explicandos et ad puritatem N. F. quam multi, satis temere in dubium vocarunt, vindicandam, multum omnino conferat scriptorum Graecorum prudens et sobria lectio. Quam insignem utilitatem pluribus facile ostendere possemus, si ea, quae ab aliis vel decies dicta sunt, hic repetere, aut soli, vt aiunt, lucem accendere animus esset. *) Neque iniqua quorundam, etiam hodiernorum, qui soli sapere

A 2

*) Laudabili conatu hoc fecerunt b. d. IO. FECHTIVS in praefat ad GEORG. RAPHELII Annotationes philolog. in N. F. ex XENOPHONTE praemissa, Hamburgi, 1709. 8. Celeb. RAMBACHIVS in Institut. hermeneut. Lib. III, c. 7. p. 554. sqq. D. IO. GEORG. WALCHIVS in Prolegom. ad obseruat. in N. F. libros, Ienae, 1728. 8. IO. FRID. A HOMBERG in praefat. Parergorum Sacr. Ultraiecti, 1712. 13. IO. ANDR. CLEFFELIVS in Diff. de interpretatione N. F. ex scriptoribus profanis, Witteb. 1722. 4. IO. GODOFR. LAKEMACHER in Oratione de utilitate, quam e scriptoribus Graecis profanis capere potest V. F. interpres, inserta obseruat. P. III, p. 300. sqq. Helmst. 1729. 8. CHRIST. LVDOV. SCHLICHTER in praefat. ad Decimas S. Bremae, 1732. 8. MARTIN. FRISIVS in Diff. de vsu et abusu Graecorum in primis Scriptorum in illustr. N. T. vocabulis dicendique modis, Kilonii 1733. 4. TOB. ECKHARD in praefat. ad obseruat. philolog. ex ARISTOPHANIS Pluto, Quedlinburgi, 1733. 4. Aliique, quorum scrinia compilare nolumus.

affectant et aliis, sed rudioribus, hoc persuadere gestiunt, doctorum iudicia de hoc subsidio lata examinare, vel refellere placet. Discussionem superfedere possumus, ubi ipsa loquitur veritas, et ea, quae plerumque ex ignorantia, aut carpenti pruritu in medium afferuntur, refutatione haud digna sunt. Optima quaeuis semper inuenerunt ofores, immo et obtrectatores; Inuenerunt vero et laudatores, et, vt decet, cultores. Bono igitur cum DEO, primitias academias edituri, conficimus, vestigiis eorum, saltem ex parte, insistere, qui magnam ex lectione scriptorum Graecorum vtilitatem interpreti sacrorum craculorum noui foederis sperandam esse ostenderunt, et ipso exemplo, quantum per nostras, quas admodum exiguas esse probe scimus, fieri poterit vires, demonstrare, quod ea, quam fouent, sententia cum veritate conueniat. Elegimus prouerbium *πρὸς κέντρα λακτιζεν*, quod occurrit Act. VIII, 5. et XXVI, 15. ex Graecis praecipue scriptoribus nostra quaecumque opella illustrandum. Diffiteri vero nolumus, verba cuiusdam viri celeberrimi nos paene ab instituto nostro deterruisse, nisi paullo curatius ea inspexissemus. *Futilem*, inquit vir maxime venerabilis, *existimo diligentiam, ad prouerbiales sacri codicis loquutiones non dissimiles dicendi modos ex aliis auctoribus appingere.* *) Dubitat enim, vtrum ad sacrarum litterarum dilucidationem aliquid conferat, si *plurimi* alias ex Graecis et Latinis auctoribus dictiones afferant, in quibus non diuersa mens esse videtur. Dissuadet adeoque hunc laborem, quia omnibus in prouerbiis obscuritas quaedam inest, obscurum vero dictum per aequae obscurum illustrari nequit. Sed salua res est. Non omnes, sed *istos*, quorum quidem nullum adduxit, *plurimos*, qui nihil, nisi verba obscura, per aequae obscura explicare studerent, haec verba feriunt. Et haec, quae primo intuitu duriora videntur dicta, mitius intelligenda esse censemus, vti ex antecedentibus illius verbis suspicamur. *Semper, ait, **) credidi, nec vilo modo in dubium reuocare volui*, non vtile solum, sed necessarium esse, *vt profani scriptores ab interprete Noui Testamenti conferantur.* Vsum adeoque rectum concedit, abusum taxat vir doctissimus. Cui sententiae et nos libenter subscribimus. Hinc ad rem ipsam

*) Proposuit haec verba s. r. d. 10. LAVR. MOSHEMIVS in cogitationibus de eo, quod iustum est circa litterarum sacr. ex profanis scriptoribus interpretationem et emendationem, Kilonii, 1720. editis et deinde in syntagm. Diff. ad sanctiores disciplinas pertinent. cum vindiciis Lipsiae, 1733-4. § 9. p. 240. recusat.

**) c. l. in vindiciis ad §. I. p. 169.

ipsam progrediemur. Vbi ita versabimur, vt primum loco Aet. VIII, 5. verba: σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν, quae Cl. 10. ALB. BEN-CELIVS in sua N. F. editione proscripsit, vindicaturi, deinde prouer- bium ipsum explicaturi simus. Faxit Deus feliciter! Vos vero L. B. conatibus nostris faueatis, et si quid minus recte dictum videtur, ve- niam nobis vt detis prolixissimam, humanissime rogamus.

SECTIO I.

Qua loco Aet. VIII, 5. verba: σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν, vindicantur.

§. I.

Aet. VIII, 4. 5.

v. 4. Καὶ πεσῶν ἐπὶ τὴν γῆν, ἤκουσε Φωνὴν λέγουσαν αὐτῷ Σαούλ, Σαούλ, τί με διάκεις;

v. 5. Εἶπε δὲ, τίς εἶ κύριε; ὁ δὲ κύριος εἶπεν, ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς, ὃν σὺ διάκεις. σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν.

Aet. XXVI, 14. 15.

v. 14. Πάντων δὲ καταπεσόντων ἡμῶν εἰς τὴν γῆν, ἤκουσα Φωνὴν λαλοῦσαν πρὸς μὲ, καὶ λέγουσαν τῇ ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ, Σαούλ, Σαούλ, τί με διάκεις; σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν.

v. 15. Ἐγὼ δὲ εἶπον, τίς εἶ κύριε; ὁ δὲ εἶπεν, ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς ὃν σὺ διάκεις.

Sic exhibentur fere in omnibus, quae vnquam in lucem prodierunt, N. F. editionibus oraculi nostri verba. a) Recedunt quidem nonnullae ab horum verborum lectione; Sed admodum incaute, vt nobis videtur. Id quod pluribus in praesenti ostendere est animus. Abs re vero haud alienum iudicamus translationes Syriacam et Vulgatam, vt appellat, HIERONYMI prius adducere.

A 3

TRANS-

- a) Sequuti sumus editionem N. F. ROBERTI STEPHANI primam, Lutetiae, 1546. VII. Id. Nouembr. 16. Plura de illa infra dicemus. Hic obseruamus, vitium typographicum procul dubio occurrere nostro in loco Aet. XXVI, 14. a STEPHANO non annotatum. Scilicet verba: τί με sic: τί με, inuenies exscripta. Accentus in voce με locum habere non potest, vt docent Grammatici. Hinc recte Aet. VIII, 4. με Accentu caret in Edit. cit.

§. II.

Artem criticam tum profanam, tum sacram nostro in primis aevo ab acutissimis viris, neque sine emolumento permagno, nonnunquam felicissime exerceri, fatemur omnes. Sed dolendum omnino est, nonnullos horum virorum limites genuinae criticae subinde audacter satis transgressos esse et nimio corrigendi et emendandi pruritu impulsos vulnera saepius deprehendisse grauiam, vbi omnia sunt integra, neque vlla opus est medela. In scriptis humanis, quanquam laudari non debet, facilius tamen tolerari posset haec audacia; *Iam vero, quum eandem, vt rite scribit M. IO. CHRIST. STEMLERVS, d) quae in profanos auctores grassata est, recentium quorundam censorum proteruiam in sanctuarium quoque prorsus intempestiue irrupisse et sacra diuinae sapientiae reuelatae monumenta turbasse videamus; peruersos saeculi mores non possumus, cum optimis quibuscunque, non deplorare. Neque enim bodie desunt, qui sanctissimi Numinis verbum ad, nescio quas, Criticorum leges examinant, idque pro arbitrio suo in omnes, quas cupiunt, partes fingunt ac refingunt. Hi codicem, diuino spiritu annitente exaratum, et ex speciali Dei cura ab vniuersali corruptione immunem non aliter ac profanos auctores tractant, parumque de summa, quam ei debemus, religione solliciti vrunt, secant, iam syllabam, nihil tale promeritam, expungunt, aliam temere inferunt, et falcem criticam ita sacris immitunt, nihil fere vt ab illa relinquatur intactum. Haec est effrenis illa et immodica quiduis circa sacra audendi licentia, quae lasciuia Criticorum ingenii concessa, dici non potest, quantas scripturae sacrae struat insidias, quantumque caelesti veritati afferat detrimentum.* Quibus adductis dicta sua exemplis illustrat Cl. Auctor. Prouocat nimirum ad LVDOVICVM CAPELLVM, IO. MORINVM, CLAVD. CAPELLANVM, et qui omnes, ex sententia auctoris, audacia longissime post se reliquit, RICHARD.

SIMO-

Fontibus ex graecis hebraeorum quoque libris.

Emendata satis et decorata simul.

Biblia sum praefens superos ego testor et astra.

Est impressa nec in orbe mihi similis.

Singula quaeque loca cum concordantibus extant

Orthographia simul quae bene pressa manet.

Explicita est Biblia praefens, sic habentur ibidem verba, Basileae, summa incubratione per IO. FROBEN de HAMMELVROCK Anno nonagesimo primo supra millesimum quaterque centesimum, die vero vicesima septima Iun. in 8.

d) In Prooemio Diss. qua criticae profanae in sacris abusus demonstrat, Lipsiae, 1727. habitae;

SIMONIVM. Vtrum iure, an iniuria hi dicti auctores ad eorum, quos antea merito perstrinxit auctor, criticorum numerum referendi sint, vnicique parere arbitramur. Inquiramus potius, quid de noua foederis noui editione a IO. ALBERTO BENGELIO publicata e) sentiendum sit. Omnia si sub examen vocare vellemus neque tempus, neque angustia huius chartae nobis sufficeret. Ex collatione cum aliis, iisque optimis, Noui Codicis editionibus quilibet obseruabit, BENGELII editionem ab omnibus saepissime recedere. Nunc addit et demit Cl. BENGELIVS, nunc immutat et transponit varia, et vbique, vt crepat, fide et auctoritate optimorum codicum MSSorum, atque genuinis regulis criticis. Profitetur quidem BENGELIVS, f) se hanc legem sibi habuisse fixam: *vt ne syllabam quidem vllam, a pristinis editoribus in textum non admissam, nunc primum admitteret*; Et defendit quoque hanc regulam contra Auctorem Prolegom. ad Nouum Testamentum Graecum, quae apud WETSTENIOS edita sunt; g) Sed strenue hanc legem neglexit, et tam crebro textum N. F. huc vsque a viris doctissimis receptum alia facie induit, vt verendum omnino sit, si BENGELIVS imitatores nonnullos inuenturus sit, breui temporis spatio prorsus alium, ac habemus, textum sacrarum paginarum N. F. appariturum esse. Tantam libertatem, aut potius audaciam, nostra aetate nullus editorum sibi sumsit. Euoluas, precamur, Apocalypsin IOANNIS, inuenies certe tot mutationes, quot vix ab alio, nisi BENGELIO audacissimo expectari potuissent. Hinc non est, quod mirearis, etiam loco in nostro Act. VIII, 5. 6. verba: *σκληρόν σοι πρὸς κέντρον λακτί-*

- e) Tubingae, 1734. 4. mai. Maior haec editio in minori etiam forma ab ipso editore publicata lucem aspexit sub inscriptione: Nouum Testamentum Gr. ita adornatum, vt in textu medulla Editionum probatarum retineatur, atque in margine ad discernendas Lectiones genuinas, ancipites, sequiores ansa detur. Stutgardiae, 1734. 8. et nouissime Tubingae, 1738. 8. Maiorem quoque editionem, excepto Apparatu critico, typis repetendam curauit Cl. ANDR. BUTTIGIVS hic Lips. 1737. 8. qui in praefatione nonnulla contra Cl. BENGELIVM sapienter monuit. At plura et grauiora adhuc monenda aliis reliquit.
- f) In Apparatu Critico Editioni N. F. subiuncto, et quidem in Epilogo p. 871. Repetit hanc legem in praefatione Edit. minoris §. 3. Cl. BENGELIVS. Immo putat in Apparatu Crit. p. 869. plures dicturos esse, receptam lectionem se plus defendisse, quam veritas sineret. Pace tamen illius nos non idem putamus, sed potius censemus, illum receptam lectionem plus reiecisse, ac par erat.
- g) Amstelaedami, 1730. 4.

λατίζεν. Τρέμων τε καὶ θαμβῶν εἶπε. Κύριε, τί με θέλεις ποιῆσαι ;
 Καὶ ὁ κύριος πρὸς αὐτὸν, BENGELIVM e sede sua eiecisse, et in le-
 ctionum variantium numero collocasse, adiectis signis ε. ζ. Quorum
 prius ex sententia auctoris non probandam, quamvis a nonnullis pro-
 batam, lectionem denotat; Posterius vero ad apparatus illius criticum
 nos remittit. h) Scrutabimur ergo argumenta illius insignia, quibus
 permotus est BENGELIVS haec verba nostra in exilium proscribere.

§. III.

Quum BENGELIVS verba nostra in translatione aethiopica
 animaduverteret; Statim pronuntiat: i) *Videtur, illa glossam, ex paral-
 lelis confectam, in margine Graeci exemplaris minus distincte scriptam,
 lectamque referre.* Sed vnde, quaeso, diuina haec scientia BENGELI-
 O, quinsiam mortalium hoc BENGELIVM nostrum docuit, et vbi
 extat codex ille Graecus, qui hanc glossam, sit venia verbo, in margine
 adscriptam habet? Neque tempus, quo glossa haec in textum, vt vo-
 cant, sit relata, indicat criticus noster acutissimus, sed nescit, sed ita ha-
 riolatur. Quo vero coniecturae suae colores adderet, ad cumulum
 MSSStorum deinde prouocat BENGELIVS, quorum tamen paucissima
 oculis suis vsurpauit. Contulit quidem, vt nos certiores reddat k) XV.
 codices; Sed duo tantum eorum Aetus Apostolorum in se continent,
 AVGVSTANVS scilicet 6. et VFFENBAGHIANVS 2. Ex aliorum
 adeoque scriniis, incaute saepius confarcinatis, sapuit. Non omnem
 denegabimus fidem viris doctissimis, qui vnquam contulerunt codices
 MSSStos, absit haec temeritas; Verum enim vero tristissima nos docet
 experientia, multoties hos viros errasse, et varia veritati contraria ad-
 misisse. Placet exempli loco iudicium de castigatissima, vt fertur, edi-
 tione IO. MILLII, qui plurimos codices MSSStos, in primis anglica-
 nos, ipse inspexit et contulit, ab auctore Prolegom. apud WETSTE-
 NIOS excusorum prolatum audire: *At ne istud quidem, inquit, l) ta-
 le ac tantum opus suis caret naeuis. Nam, vt taceam plurima in Codi-
 cibus, patribus, versionibusque MILLII diligentiam fugisse; Cl. item edito-
 rem, quae ab ipso in notis textui subiectis reiecta fuerat, quod lectori in-*

B.

commo-

h) Sic haec signa explicat auctor ipse in calce praefationis,

i) In Apparatu Critico ad h. l. p. 616.

k) ibidem §. 7. p. 376.

l) Prolegom. C. XIII, de V. L. Collectoribus atque Editoribus §. 10. p. 154.

commodum quidem, sed in editore humanum est; Non milles tantum, sed decies milles patrum aliquem, vel MS. vel versionem falso citat, siue erratis typothetarum, siue aliter utcumque deceptus, uti inter legendum colatis ORIGENIS, CHRYSOSTOMI, THEODORETI, THEOPHYLACTI, et versionis Syrae etc. verbis comperi. Pluribus etiam defectus et errores in opere Milliano obuios feliciter demonstrauit DANIEL WHITBY S.T.P. et Ecclesiae Sarisburiensis Praeceptor. m) Sed quid refert naeuos Millianos recensere? Permultum sane. Ipse enim BENGELIVS apparatus suum criticum *magnum compendium* operis Milliani appellare non dubitat. n) Ipse BENGELIVS ad MILLII auctoritatem et fidem prouocat: o) *Multorum locorum*, scribit, *fides est penes MILLIUM: quis enim omnia patrum loca ab eo allegata euoluerit?* Vbi ergo MILLIVS bene, ibi et BENGELIVS, vbi vero ille male, ibi et hic. Sed *euoluit permulta* BENGELIVS, ut ipse scribit? p) Hoc ipsi largimur. Quis vero illa multa euoluta diuinando assequi poterit? Merito ergo ex his euinci posse arbitramur, non statim sine omni discrimine omnes, quas etiam doctissimi viri obseruasse praetendunt, varias lectiones pro genuinis et a DEO inspiratis verbis accipiendas, lectionemque semel receptam relinquendam esse. Hinc non video, qua ratione, quae fronte nescio, quas correctiones, mutationesque in codice N. F. affectent nonnulli, praecipue, quum aut nullos, aut quosdam solummodo leuioris momenti inspexerint codices, aliorum auctoritati nimium quantum tribuentes, quae nonnunquam sublesta admodum est fidei propter grauissimas, quas partim ex praecipitantia, partim ex ignorantia commiserunt hallucinationes. Fraudes ut taceam. Praeclare rebus suis consuluisse putant hi doctissimi viri, si operibus suis pulcherrima statim in inscriptione apponant verba: *cum lectionibus variantibus ex plus 100. optimis Codicibus MSSis*, quos tamen nunquam viderunt, *ingenti studio miraque diligentia collectis*. Sed ne Sathyram conscribere videamur, redeamus ad nostrum BENGELIUM, inquiramusue in optimos illos MSSos codices, quorum ductu verba nostra, temerarie omnino, proseripfit.

§. IIII.

- m) In peculiari libro, cui inscriptio: *Examen variantium lectionum IOAN. MILLII, S. T. P. in Nouum Testamentum, cum praefat. SIEGBERTI HAVERCAMP*, Lugd. Bat. iterum typis repetito 1724. 8.
- n) In Epilogo Apparatus Critico adiecto p. 863.
- o) Ibidem p. 864.
- p) Ibidem loco antea citato.

§. IIII.

Prouocat primo ad *Codicem Alexandrinum* BENGELIVS. Antiquissimum hunc esse codicem, affirmant omnes, sed non aequè affirmant, illum esse optimum. Vitiis hunc codicem haud carere ipse fateatur BENGELIVS, q) verbisque suis fidem vt conciliaret, adducit THOM. GATAKERI testimonium, qui de illo ita iudicauit: *Codex ille, tot in N. T. locis mendosus, mutilatus, implicatus, interpolatus deprehenditur, vt aduersus lectionem receptam exilis admodum, aut nullius potius omnino ponderis esse videatur.* Auctor Prolegom. saepius allegatorum, qui studiose, vt scribit, r) cum editis hunc codicem contulit, pronuntiat: *plurimas in eo occurrere lectiones prorsus absurdas et falsas.* Cum quo testimonio etiam facit IO. CHRISTOPH. WOLFIVS. s) Neque BENGELIO, neque nobis datum fuit illum codicem inspicere. Hinc concedimus quidem, aliorum auctoritate suffulti, verba nostra in illo haud extare; Potestne vero auctoritas istiusmodi codicis, qui saepius errat, qui multis in locis mendosus et mutilatus est, et qui plurimas habet lectiones absurdas, nos permouere, vt illius gratia expungamus verba quaedam e textu recepto? Minime gentium. Nam istiusmodi Codicis testimonium leuis omnino est ponderis, immo, fere nullius. Prouocat deinde BENGELIVS ad editionem *Bibliorum Complutensium*. En textum ex illa repetitum: t) *Και προσω επι την γην ηκουσε Φωνην λεγουσαν αυτω σαουλ σαουλ. Τι με διωκεις ειπε δε τις ει κυριε ο δε κυριος ειπεν εγω ειμι ησους ον συ διωκεις οο οοο αλλα ανωστηθι κ. τ. λ.* Adiuncta ibidem latina translatio sic sese habet: *Et cadens in terram audiuit vocem dicentem sibi Saule, Saule, quid me persequeris, qui dixit. Quis es domine, et ille: Ego sum Christus, quem tu persequeris. Durum est tibi contra stimulum calcitrare, et tremens etc.* Vt videmus, verba nostra defunt. Sed quid volunt signa illa, loco verborum nostrorum posita? Nihil certe aliud, quam quod deessent quaedam in codice Graeco, quem in primis sunt sequuti editores. Si autem fide et auctoritate optimorum MSSorum illi conuicti fuissent, nostra verba prorsus non esse genuina, cur, quaeso, per signa defectum indigitarunt? cur translationem latinam ad textum graecum, vti saepius

B 2

fece-

q) In Apparatu Crit. obseru. X, p. 398. sq.

r) C. II, §. I. p. 9. et II.

s) In Curis Philolog. T. II, in Examine locorum quorundam PAVLLI, quorum receptam lectionem L. M. ARTEMONIVS sollicitauit p. 812.

t) Haec Editio omnium prima N. T. Graece prodit Alcalae, siue Compluti in Hispania A. 1514. fol.

fecerunt, non transformarunt? Gloriantur quidem Editores Complutenses in praefatione, se accepisse a Pontifice romano LEONE X. codicem Vaticanum V. et N. T. Auctor vero Prolegom. saepius iam doctorum rationibus haud contemnendis adductis arbitratur, editores hunc codicem conferre vix potuisse. Nimum breue ipsi obstat tempus. v) MILLIOX) vero si credas, in *Editione Complutensi* occurrunt plus minus centum lectiones singulares, quae cum Codice Vaticano non conveniunt. In *Actis autem Apostolorum*, pergit, et *Epistolis* haud ita prospere cessit Complutensibus diligens ista ad Codicem hunc unum conformatio. Varios praeterea errores in hac editione obuios inuenies detectos ab Auctore Prolegom. iamiam allegatorum. y) Commiserunt et omiserunt varia Editores. Omiserunt e. g. verba: Ἐν τῇ παρακλίᾳ Αἰ. XIII, 17. προέπεμπον δὲ αὐτὸν εἰς τὸ πλοῖον. Αἰ. XX. 38. ἐπιτελεῖσθαι. 1. Petr. V, 9. ἔγραψα ὑμῖν πατέρες, ὅτι ἐγνώκατε τὸν ἀπ' ἀρχῆς. 1. Ioh. II, 14. ἢ δὲ τὸ κόσμος λύπη θάνατον κατεργάζεται. 2. Cor. VII, 10. Si ergo auctoritas huius editionis tanta esset, cur BENGELIVS haec verba in textum recepit? cur non itidem ea proscrispit? Miror, de his omisiss ne verbum quidem extare apud BENGELIVM in Lect. Var. 1. Ioh. II, 14. si excipias, quum tamen nobis persuadere haud dubitauerit, z) se accurate contulisse hanc editionem. Hic ergo habemus specimen exquisitae illius diligentiae. Ex quibus omnibus tandem concludere licebit: Editionem, quae tam multis scetet erroribus, firmum haud posse praebere argumentum proscritionis quorundam verborum. Hinc maiora desiderantur argu-

men-

v) C. X. p. 127. sq. Rationes, inquit, chronologicae sunt, quae nos cogunt omnino dubitare, vtrum Complutensibus, quum N. F. ederent, exemplar Vaticanum vllum ad manus fuerit? N. F. impressio absoluta fuit X. Ian. 1514. Ultimo Febr. 1513. electus est LEO X. tunc temporis aegrotus, XI. April. coronatus est, ac postea demum cogitavit de instaurandis litteris, et PHILIP. BEROALDVM filium Bibliothecae Vaticanae praefecit, teste p. 10610; quod cum Hispanis innotuisset, per FERDINANDVM NONIVM PINCIANVM, Bononiae sub PHIL. BEROALDO patre litteris operatum, cum aliis, vt THVANVS Lib. XI, extr. testatur, comparatis magno pretio exemplaribus Graecis, etiam Vaticani Codicis copiam (et quidem non ipsum ἀυτόγραφον, sed ἀπόγραφον forte, sicut Veneti exemplaris) habuisse videntur. Perpendat iam mecum aequus lector tempus istis omnibus gerendis necessarium, locorum deinde distantiam: et iudicet, an fieri potuerit, vt Codex Vaticanus in tempore, h. e. ante finitam, ne dicam coeptam editionem N. F. Complutum perueniret?

x) In Prolegom. N. T. citatis n. 1092. p. 108.

y) C. X, p. 128.

z) In Apparatu Critico §. 38. p. 436.

menta. Sed in nonnullis manu exaratis codicibus, quos tamen nunquam vidit, adhuc quaerit praefidium, in quibus verba nostra exulare dicuntur. Exulent vero verba nostra in nonnullis Codicibus MSStis, vbi vero sunt reliqui, quos viri contulerunt doctissimi? Respondemus ex BENGELII Apparatu: a) qui non citantur pro lectione variante, stant a textu. Multi adhuc deprehenduntur Codices, b) qui a BENGELIO in Apparatu Critico non citantur pro lectione variante, a nostris ergo stant partibus. Hinc patet, extare codices, in quibus verba nostra desunt, extare et illos, in quibus adsunt. Si vero adsunt codices eiusdem aetatis et valoris, vbi et adsunt et desunt verba nonnulla, sola auctoritate horum codicum lis vix dirimi poterit, sed et alia argumenta in auxilium sunt vocanda. Habemus profecto firmissima argumenta, quibus verba nostra saepius commemorata a proscriptione *Bengeliana* iniqua vindicare, pristinoque loco restituere possumus.

§. V.

BENGELII rationibus depulsis nunc merito ipsi firmiora opponimus argumenta. A minoribus ad maiora progredimur. Prouocamus I) ad Versiones, in quibus verba nostra habentur. Extant vero in translationibus *Latina* HIERONYMI et *Syriaca*, vti §. I. videbis; Extant in *Arabica* et *Aethiopica*. Prioris verba latine reddita ita se habent Aet. VIII, 4. c) *Et collapsus in terram, audiuit vocem dicentem sibi, o Saul, Saul, cur tu me persequeris, v. 5. Ait o domine, quis es tu? dixit dominus: ego sum Iesus quem tu persequeris, durum tibi est mihi resistere.* Posterioris vero ita: Aet. VIII, 4. *Et cecidit prostratus statim super terram, et audiuit vocem dicentem: Saul, Saul, quare persequeris me, v. 5. et ille respondit ei, et dixit ei, quis es Domine, et dixit ei: Ego sum*

B 3

a) Ibidem 6. 8. p. 378.

b) Vide §. Iq. Editiones ex optimis MSStis typis repetitas. Cui licet IOSEPHI HALLET indicem Librorum MSS. Gr. quos I. MILLIUS et L. KVSTERVS contulerunt, inspicere, ille obseruabit VI. praestantissimos codices a nostris stare partibus; Nobis nimirum fauet n. 4. Magdalenae coll. Oxon. primus. Inter praestantissimos. Cent. X. n. 68. Basiliensis secundus. *Accuratus* Cent. XII. n. 73. Lincoln. coll. Oxon. secundus, *accuratus, vetus* n. 75. Petauii Paris. primus. *satis accuratus* Cent. X. n. 79. Noui coll. Oxon. primus. *Nobile exemplar, notae optima*. Cent. XIII. n. 84. Petauii Paris. secundus. *E probatioribus*. Nec non n. 71. Euthalianae editionis exemplar, quae facta fuit A. C. CCCCLVIII. En codices, en testes omni exceptione maiores! Prodiit hic index Londini, 1728. 8.

c) Exhibemus versiones has ex Bibliis polyglottis; BRIANI WALTONIS Verba nostra extant Tomo V. p. 551.

sum Iesus Nazarenus, quia tu persequeris nos, tibi sunt plagae. Superfedemus Gallica, Italica aliisque versionibus, quae potissimum natales debent Latinae. Solam adhuc germanicam, quae fontibus responder, addimus translationem. Considerationem versionum BENGELIVS ipse appellat instrumentum ad initia discussionis apertissimum; d) Et hoc est, quod volumus. Quomodo enim, vertere potuissent verba nostra translatores, nisi in MSScis graecis illa extitissent? Hoc igitur instrumento apertissimo vti sumus in discussione proscriptiois nostrorum verborum a BENGELIO factae. Sed non hoc vnico gaudemus fundamento; Habemus adhuc maiora. Prouocamus II) ad Editiones N. T. quae vnquam prodierunt, praefantissimas. Habentur verba nostra in primis, quas DESID. ERASMVVS in lucem emisit, Editionibus. e) Non aliorum oculis, sed nostris nosmet ipsi has inspeximus. Negare tamen haud nolumus, nos deprehendisse in Annotationibus illius verba: quod in plerisque codicibus graecis verba σκληρόν σοι κ. τ. λ. non adducerentur. Quia vero ERASMVVS in textu edenda curauit haec verba, pronon exinde fluit alueo, non adeo magna auctoritate illos plerisque codices fuisse. Alias enim illorum ductu procul dubio omisset haec verba ERASMVVS. Fuerunt ergo alia ipsi ad manus MSSca, quibus maiorem tribuit fidem, quam illis plerisque, ERASMVVS. Leguntur verba nostra proscripta in NIC. GERBELII Editione N. F. Hagenoae, 1521. 4. De qua confer IO. GEORG. PALMII librum de codicibus V. et N. T. Hamb. 1735. c. 2. §. 7. p. 47. sqq. Inuenies nostra verba in Editione Bibliorum Graecorum V. et N. F. cum praefatione PHIL. MELANCHTHONIS Basileae, 1545. fol. publicata; Exhibentur in Editione N. F. ROBERTI STEPHANI prima, Lutetiae, 1546. 16. Et hanc in primis contra BENGELIVM vrgemus. Ea ex causa, quia BENGELIVS illud Steph. κ. in Apparatu suo Critico ad I. n. pro defendenda sua proscriptioe adducit MILLII fide deceptus. De hac sua Editione in praefatione ita scribit STEPHANVS: Siquidem codices nati aliquot ipsa vetustatis specie

d) In Apparatu Crit. §. 32. p. 388.

e) Vidimus Editionem primam a DESID. ERASMO editam Bas. 1516. fol. apud FROBENIVM; Editionem II, ibid. 1519. nec non tertiam ibidem 1522. De Prima Edit. ERASMI, confer HERM. von der Harde Historiam Reformationis P. I, p. 33. sqq. vbi splendidissimis extollitur laudibus; Secundam vero eo, quo par est, elogio ornauit IO. GEORG. SCHELHORN in Amoenitat. Litt. T. 1, n. 7. p. 222. sqq. Longe emaculatiorem et castigatorem hanc, priore pronuntiat IOAN. MILLIUS in Prolegom. N. T. n. 1124. p. 112.

*cic paene adorandos; quorum copiam nobis bibliotheca Regia facile sup-
pediavit, ex iis ita hanc nostrum recensuimus, ut nullam omnino lite-
ram secus esse pateremur, quam plures, iique meliores libri, tanquam
restes, comprobarent.* Et in sequentibus STEPHANI editionibus verba
nostra apparent. Nostra praeterea refert verba Editio Bibliorum, quae
cura BENEDICTI ARIAE MONTANI, Antverpiae, 1569. sqq. apud
CHRISTOPHORVM PLANTINVM VI. Tom. in fol. prodiit. Haec
iterum Editio probe notanda est. In calce enim Tomi VI. expressa
haec inuenies verba: *N. F. Graece, Syriace et Latine summa diligentia a
PLANTINO excusum* BENED. ARIAS MONTANVS ex PHILIPPI
*Catholici Regis mandato Legatus a se cum Complutensi et correctis aliis
exemplaribus collatum recensuit et probauit Antverpiae Calend. Febr.
1571.* Necessario ergo BENED. ARIAS MONTANVS grauissimas ha-
buit causas, ut verba nostra in Editione Compl. omissa, in textum refer-
ret. Exhibet porro nostrum, ut defendimus, locum Editio N. F. IM-
MAN. TREMELLII apud HENR. STEPHANVM 1569. fol. Neque
deest nobis suo testimonio Editio N. T. MATTH. FLACII *illyrici*, Bas.
1570. f. Consultuimus quoque THEOD. BEZAE editionem quartam 1589.
fol. editam, obseruamusque, illam nobiscum facere. In notis quidem
subiectis p. 470. annotat, sibi videri verba nostra ex iis, quae commemo-
rantur Act. XXII, 10. XXVI, 14. addita. Quum vero in textum po-
suerit illa BEZA, de veritate conuictus minime censendus est. Alias,
sine dubio, omisisset. Reliquas, recentioris potissimum aevi, editiones
praestantissimas, nimirum BRIANI WALTONIS, STEPHANI CVRCEL-
LAEI, IO. PRICAEI, IO. FELL, HENR. HAMMONDI, nec non IO.
MILLII, ut taceam, quorum Editorum nonnulli operam haud leuem
impenderunt in collationes MSSorum. Nullus tamen, et NEMILLIUS
quidem, verba nostra expungere est ausus, quamuis obseruauerit in qui-
busdam MSSis illa haud extare. Recepit verba nostra Editio, quae pro-
diit Londini 1729. 8. sub inscriptione: *The New Testament in Greek and
English. Containing the original text corrected from the Authority of
the most Authentic Manuscripts.* Amicus certe hic consensus veritatis
huculentissimum est documentum. Hi profecto testes omni exceptione
sunt maiores. Nam non pro lubitu, sed ductu MSSorum, propter
vetustatem paene adorandorum, et auctoritate correctissimarum editio-
num, hi viri doctissimi ediderunt tabulas N. F. Omnem igitur fidem
his viris, qui multa inspexerunt MSSa abiudicet BENGELIUS; aut
temeritatem suam agnoscat. Prius efficiet nunquam; Posterius, si
veritati

veritati studet, speramus. Prouocamus III) ad testimonium ΘΕΟΥΜΕ-
 ΝΗ. Eadem apud illum deprehendimus verba, f) vti hodie in rece-
 ta lectione extant: Ἐν δὲ τῷ πορεύεσθαι, inquit, ἐγένετο αὐτὸν ἐγγίξεν
 τῇ Δαμασκῷ καὶ ἐξαιφνης περιήσραφεν αὐτὸν Φῶς ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ,
 καὶ πεσὼν ἐπὶ τὴν γῆν, ἤκουσε Φωνὴν λέγουσαν αὐτῷ Σαούλ, Σαούλ, τί
 με διώκεις; εἶπε δὲ. Τίς εἶ κύριε; ὁ δὲ κύριος εἶπεν, ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς,
 ὃν σὺ διώκεις, σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίξεν. Τρέμων
 δὲ καὶ θαμβῶν εἶπε, κύριε κ. τ. λ. Et quum iter faceret, contigit, vt ap-
 propinquaret Damasco. Et repente circumfulsit eum lux de caelo dela-
 psumque in terram audiuit vocem dicentem sibi: Saul, Saul, quid me perse-
 queris? Ait autem: Quis es Domine, et dixit Dominus, Ego sum Iesus,
 quem tu persequeris, durum est tibi contra stimulum calcitrare; Et tre-
 mens ac stupens dixit, Domine etc. En testem adhuc grauissimum, cu-
 ius auctoritate merito defendimus verba nostra esse genuina. Et tan-
 dem III) maximum nobis videtur argumentum peti posse ex ipsa nar-
 ratione huius rei. Aut audiuit PAVLLVS vocem ex caelo delapsam
 sibique dicentem: σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίξεν; aut non audiuit.
 Si audiuerit, ad narrationem LVCAE omnino haec verba pertinent; sin
 minus audiuerit, non pertinent ad illam. Prius confirmat ipse PAVL-
 LVΣ interprete LVCA Act. XXVI, 15 quae verba MSSorum et Editio-
 num N. T. nullus Criticorum vnquam in dubium vocare tentauit. Ergo
 audiuit illa PAVLLVS; Ergo sunt genuina; Ergo ad narrationem per-
 tinent. Si pertinent ad narrationem non debent omitti, sed retineri.
 Ex his itaque omnibus, coniunctim sumtis, merito colligimus, BEN-
 GELIVM inique et nimis audacter verba oraculi nostri σκληρόν σοι
 πρὸς κέντρα λακτίξεν e sede sua reieçisse.

§. VI.

Restitutis vero loco Act. VIII, 5. verbis noua oritur difficultas.
 Nimirum ratione ordinis. Praeponuntur enim Act. XXVI, verba:
 σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίξεν, verbis: ἐγὼ δὲ εἶπον. Τίς εἶ κύριε;
 ὁ δὲ εἶπεν. ἐγὼ εἰμι Ἰησοῦς, ὃν σὺ διώκεις. Act. vero VIII, postponuntur
 illis. Hinc hi duo loci sibi videntur contrariari. Sed videntur; Non-
 nulli, facili negotio, tolli posse hanc difficultatem arbitrantur, et, vt vel
 vnico se expediant verbo, statuunt *Synchysin*. Scimus, Philologis haud
 con-

f) In Enarrationibus in Acta Apostolorum c, XIII, p. 84. Opp. Tomo I, Lute-
 tiae Paris. 1631. fol.

contemnendis hoc medium arrifisse, inter quos eminent SALOMON GLASSIVS, g) IO. CHRISTOPH. WOLFIUS, h) et quibus se adiunxit WIGANDVS KAHLERVS. i) Sed, si vera fateri licet, haec ratio soluendi nodum nobis non videtur sufficere. Quid enim est Synchysis? Respondent Grammatici veteres FLAVIVS SOSIPATER CHARISIVS, k) DIOMEDES, l) et DONATVS: m) *Est hyperbaton obscurum, hoc est, ex omni parte confusum.* Id quod sequentibus illustrant exemplis, ex VIRGILIO petitis: Aen. Lib. I, v. 199. sqq.

Vina, bonus quae deinde cadis onerarat Acestes,
Littore Trinacrio, dederatque abeuntibus heros,
Diuidit, - - - - -

Item Aen. Lib. I. v. 112. sqq.

Tres Notus abreptas in faxa latentia torquet,
Saxa vocant Itali mediis, quae in fluctibus Aras.

Quis, quaeso, mortalium istiusmodi confusionem in S. Codice vnquam deprehendit, quam tamen Grammatici *συγχύσεως* vocabulo expriment? Aut aliud quidpiam apud Philologos denotat Synchysis, aut sine laesione sanctissimi Numinis in Codice S. admitti non potest. Sed nihil aliud videtur ex eorum sententia denotare hanc vocem. Prouocamus ad SALOM. GLASSIVM: *in sacris litteris*, inquit, n) *crebra est perturbatio verborum, sententiarum et rerum, quam vno verbo vocamus hystereologiam, et σύγχυσις.* Vtrum hac ratione Synchyses concedi possint in S. litteris, iudicent alii, nos certe dubitamus. Neque soluitur dubium, etiam si statuatur Synchysis. Petitio nimirum, vt vocant, principii committitur. Quaerenti enim, cur haec, vel illa verba cum alio oraculo non conueniant? Si respondeas: Synchysis est, vel Latine si dixeris, traiecta sunt, haud facies fatis. Hoc enim est in quaestione cur traie-

C

cta

g) In Philologia S. Lib. IV, Tr. 2. de figuris Gram. obseru. 27. p. 591. et in Logica S. c. 3. p. 988. edit. Amst. 1711. 4. Sequitur etiam hic GLASSIVM, vti saepius, PETRVS GVARINVS in Grammatica hebr. et chald. Tomo II, p. 27. Paris. 1724. et 1726. 2. Voll. 4.

h) In curis Philolog. et Crit. ad Act. VIII, 5. Tom. I, p. 1140. Edit. 1733.

i) In Saturâ duplici de veris et fictis textus S. traiectionibus, Lemgouiae, 1728. 4.

k) Institut. Grammat. Lib. III. p. 246. in ELIAE PVTSCHII Auſt. Grammat. Lat. Hannouiae, 1605. 4.

l) Lib. II, p. 453. in Eadem collect.

m) p. 1775. ibidem.

n) In Logica S. p. 988.

sta sint? Traiecta sunt, quia traiecta sunt. Mira solutio! Magis pie ergo et melius, procul dubio, ii agunt, qui nullas concedunt Synchyfes in S. Codice obuias, et alia via difficultates tollendas censent. Inuit laudabilem hanc rationem celeb. D. VAL. ERNEST. LOESCHERVS, o) et FRANCISCVS WOKENIVS. p) Posterior etiam triplicem excogitauit explicationem nostri oraculi. q) En illius verba: *Vel bis a Christo dicta sunt, quod ad maiorem timorem incutiendum faceret, ita ut prima vice expressa c. XXVI, 14. secunda vero vice dicta c. IX, 5. existant. Vel quia haec in vno actu continuo facta, LVCAM haec ita ordinare potuisse, ut e re sua erat. Hinc, cum c. VIII, 6. tremor sequatur, minas immediate praeposuit; Cum vero c. XXVI, 16. referatur gratiosa acceptio PAVLLI, minae priori loco extant commodius. Vel, (quod forte et alii probabunt) LVCAM c. VIII, omnino ordinem, quo omnia sint prolata, obseruare, c. XXVI. quoque LVCAM ordinem concionis Paullinae sine confusione referre, uti qui in actu scribendi errare et confusiones admittere haud potuit; PAVLLVM autem ordinem colloqui aliter, ac fuit, recensere, aut quoniam e mentis confusione verba quidem, ordinem vero secus, memoria tenuerat, aut quia hic non tam historiae ordinem recenset, quam oratore agit, qui res combinat, uti conceptus optime connecti possunt. Huc vsque WOKENIVS. Sed primam et secundam illius expositionem carere arbitramur fundamento. Vnde enim probari poterit, quod CHRISTVS duplici vice haec dixerit verba? Neque licuit LVCAS verba CHRISTI ordinare, ut e re sua erant, sed ut prolata fuerunt, LVCAS narrare debuit. Tertia vero, si rite explicetur, magis ferenda videtur. Non dubitamus, LVCAM Act. VIII, verba referre, uti a CHRISTO prolata et a PAVLLO audita sunt. Scripsit enim ex inspiratione Spiritus S. adeoque fallere non potuit; Actorum vero XXVI, eodem Spiritu Sancto producit PAVLLVM ipsum loquentem, et se defendentem coram rege Agrippa. Non alia ergo, sed eadem, quibus vsus est PAVLLVS, verba in medium ut afferat LVCAS, necessario sequitur. Quid mali exinde eminet, si affirmes, PAVLLVM in defensione sua verba, olim audita, licet causam nesciamus, ita coordinasse. Hinc hi loci sibi non contrariantur. Act. VIII, LVCAS refert verba ut re vera audiuit PAVLLVS; Act. XXVI. adducit verba, ut ea protulit PAVLLVS. Et sic Synchyfi superfedere possumus.*

SECTIO

- o) In Breuiario eximio Theologiae Exegeticae P. I, c. 3. §. 15. p. 67.
 p) In vindiciis textus originalis, siue, Pietatis Criticae P. II, contra Synchyfes Vitembergae, 1722. 8.
 q) l. c. p. 116.

SECTIO II.

Qua verba nostra: *πρὸς κέντρα λακτίζεν*,
explicantur.

§. I.

Prouerbiū, vti haud male definiit DESID. ERASMVVS, a) *est celebre dictum, scita quapiam nouitate insigne*; Hinc merito verba nostra *πρὸς κέντρα λακτίζεν* prouerbis annumerari posse censemus. Sequimur rei naturam. Sequimur et antiquos et recentiores verborum nostrorum interpretes, qui omnes, quantum nobis constat, in prouerbiōrum numerum ea retulerunt. Inter quos ZENOBIVM, b) DIOGENIANVM, c) SVIDAM, d) DESID. ERASMVVM, e) ANDR. SCHOTTVM, f) IO. VORSTIVM g) nominare placet, ceteros vt taceamus. Locum adeoque inter prouerbia verbis nostris nemo, vt arbitramur, ab iudicabit. Cui vero potissimum linguae faos prouerbiū nostrum debeat natales, dissentire deprehendimus eruditos. Paucis ergo eam, quam cum veritate congruere putamus, sententiam de origine prouerbii nostri vt exponamus necesse est.

§. II.

Fuerunt nonnulli, qui originem huius prouerbii ex Hebraeorum lingua deducendam esse existimarunt. Hinc illi locum inter Hebraeos sic dictos concesserunt. Prouocamus in primis ad IO. VORSTIVM.

C 2

Quidni

- a) In Adagiorum Collect. ab initio statim p. 3. Edit. FROBEN. Bas. 1528. fol. Cui etiam subscripta definitioni GERARD. IO. VOSSIVS in Institut. Orat. Lib. III. c. II. p. 265. Edit. L. B. 1606. 8. Necnon THOM. CRENIVS in praefat. ad Fasc. III. Exercitat. philolog. hist. L. B. 1699. 8. Vbi simul variae Graecorum definitiones in medium proferuntur, quas etiam apud ERASMVVM l. c. inuenies.
- b) In Collect. Prouerb. Graecor. quam edidit ANDR. SCHOTTVS Antuerpiae, 1612. 4. Cent. V, n. 70. p. 141.
- c) In antea citat. Collect. Cent. VII, n. 84. p. 247.
- d) Ibid. Cent. XII, n. 22. p. 520.
- e) Chiliade I, Cent. III, n. 46. p. 115.
- f) In Adagialibus sacris N. F. quae inserta sunt Fasc. III, Exercit. Philol. hist. a CRENIO publicat. p. 413. quae Antuerpiae, 1629. 4. antea prodierant.
- g) In Diatriba de Adagijs N. T. c. XII, p. 67. Coloniae Brandenb. 1670. 4. Cui addendi: IO. DRVSIVS in Prouerb. S. Classe I, Lib. III, n. 8. p. 1630. Tomo VI, Criticis Angl. insertis. Edit. Francof. 1696. f. Et SAL. GLASSIVS in Rhet. S. Tr. I, c. 21. p. 917. Edit. Amst.

Quidni adagia N. T. inquit, h) in Hebraïsmis numeremus? Sane adagia ista (nullis ergo exceptis) sine vlla dubitatione hebraica sunt, et ex lingua hebraea, in qua primum nata, in Graecam, ac porro in alias translata. Neque alii, quam hebraeae nationi cognita fuere. Verum enim vero vehementer dubitamus, vtrum de paucissimis, non dicamus multis, quae in nouo foedere occurrunt, prouerbis iure asseri possit, sine dubitatione illa esse hebraica. Praecipue de nostro, πρὸς κέντρον λακτιζεν, prouerbio dubitamus. Neque argumenta nobis deesse videntur grauissima, quibus a societate Hebraïsmorum prouerbium nostrum vindicare possumus.

§. III.

Singulas quidem voces, ex quibus prouerbium componi posset, sed non integrum in codice veteris foederis hebraeo inuenies prouerbium. Sic occurrunt duo vocabula hebraea, quae κέντρον expriment, scilicet מַלְמַר et דֹּרְבָן. Prius legimus Iud. III, 31. הִיָּה שִׁמְרָר בְּיַד עֲנַת וַיִּבֶן אֶת-פְּלִשְׁתִּים שֶׁשׁ-מֵאוֹת אִישׁ בְּמַלְמַר הַבָּקָר. Ex translatione SEB. SCHMIDII haec verba ita sese habent: fuit Samgar, filius Anath, et percussit Philistaeos sexcentos viros stimulo bouis. LXX. interpretes, vti saepius, sic etiam nostro in loco verba hebraea non sunt assequuti. Ita vero reddiderunt: Ἀνέστη Σαμεγάρ υἱὸς Δανάχ, καὶ ἐπάταξε τὰς ἀλλοφύλους εἰς ἑξακοσίας ἀνδρας ἐν τῷ ἀροτρόποδι τῶν βοῶν. Quos sequens HIERONYMVS transtulit: vomere percussit. At ipsi Graeci, vt bene inquit i) SAM. BOCHARTVS, cur hic habeant ἐν τῷ ἀροτρόποδι, nullus capio, neque cur Σαμεγάρ pro שִׁמְרָר et Δανάχ pro דֹּרְבָן posuerint. Nullibi in sacro codice vomer, quem denotat ἀροτρόπος, per מַלְמַר, sed potius per מַחְרֶשֶׁת e. g. i. Sam. XIII, 20. 21. exprimitur. Quod vero מַלְמַר idem sit ac graecum vocabulum κέντρον, Rabbīnorum testimonia luculentissime probant. Communicaui illa nobiscum Cl. CHRIST. SCHOETTGENIVS, k) cuius pace R. KIMCHII verba latine reddita huc transcribere licebit: מַלְמַר est instrumentum, cuius extremitati alteri praefixus est aculeus, qui vocatur dorban, quo arator bouem pungit. Vocatur autem ita, qui bouem quasi docet arare. Consentit praeterea interpres Chaldaeus. Consentit

Trans-

h) Ibid. c. I, p. 2.

i) In Hierozoico Parte I, Lib. II, c. 39. p. 386. Edit. DAVID. CLODII, Francof. 1675. f.

k) In Schediasmate philolog. Sacro de stimulo bouum, Francof. 1717. 4.

§. 6. p. 9.

Translatio Iudaeo germanica, l) vbi etiam legimus: mit einem Gewinn /
Stoek der Kinder. Hinc restè Lutherus: mit einem Ochsen=Stecken
expressit $\gamma\eta\ \gamma\eta$. Infolita quidem haec Samgaris pugna stimulo bo-
um, sed veteribus non plane incognita fuit. Lycurgus enim istiusmodi
stimulo copias Bacchi persequutus est, illasque percussit, vti HÔME-
RVS refert: $\iota\lambda. z. v. 130. \text{sqq.}$

Λυκούργος

Ὅς ποτε μαινομένοιο Διανύσσοιο τιθήνας
Σεῦε κατ' ἠγάθειον Νυσσήιον· αἱ δ' ἅμα πᾶσαι
Θύσθλα χαμαὶ κατέχευαν, ὑπ' ἀνδρὸς Φόνοιο Λυκούργου
Οἰνόμεναι βουπλήγι.

Lycurgus,

Qui olim furentis Bacchi nutrices
Persequabatur per sacrum Nysseium: illae vero simul omnes
Thyrso humi proiecerunt, ab homicida Lycurgo
Percussae stimulo.

Nos non latet, in translationibus nonnullis m) HOMERI loco *stimuli*,
securim positum esse. Sed sine caussa, vt nobis videtur, ve-
terum translationes negliguntur. Βουπλήξ vi compositionis nil aliud
designat, nisi stimulum, quo boues percutiebant veteres. Id quod EV-
STATHIVS testatur. n) Βουπλήξ, *βούιεντρον*, ἢ πέλεκυς βοῶς
ἀναιρετικός, ἢ μάστιξ γινόμενη ἀπὸ τμήματος βύρσης. Βουπλήξ est
stimulus, aut bipennis, quo bos interfici potest, aut flagrum ex loris corii
bouilli confectum. Nullo praeterea exemplo potest demonstrari, quod
βουπλήξ, securis admittat significationem. Epitheton tandem, quod
βουπλήγι adiunxit ΟΡΡΙΑΝVS o), nobis non contrariatur, sed potius
nostram confirmat sententiam.

Ἐνθ' ὁ μὲν ἐν παλάμησι τανυγλώχιναι τρίαιναν
Πάλλει. ὁ δ' ὄξεισ ἀκίδος βέλος. ὁ δὲ Φέρσων
Ευκαμπῆ δρεπάνην· ὁ δὲ τις βουπλήγια τιτάνει
Ἀμφίτομον.

C 3

Ibi

l) Interprete R. IEKVTHIELE, filio ISAACI BLITZ. Amst. 1677. fol.

m) e. g. STEPH. BERGLERI, Amst. 1707. 12. LAVR. vero VALLENSIS,
cuius translatio prodiit Lipsiae, 1511. f. p. 27. et OBERT. GIPHANIVS in
edit. Homeri Argent. 1572. 8. exhibent, stimulum.

n) ad HOMERI II. z. v. 134. p. 629. n. 52. Tomi II. Edit. Rom. 1542. fol.

o) de Piscacione L. V. 255. sqq. p. 345. Edit. CONR. RITTERSHVSIJ L. B.
1597. 8.

Ibi alius quidem in manibus acutae cuspidis tridentem
 Vibrat; Alius vero acutae hastae telum; Alii vero ferunt
 Curvam falcem; Alius vero quispiam stimulum boum intendat
 Ancipitem.

Αμφιτομος procul dubio parentem agnoscit ἀμφιτέμεν. Quid ergo
 impedit, quo minus ἀμφιτομον βεπληγῶα acriter pungentem, vel acu-
 tum reddamus stimulum? Mirari ergo, sed non negare Samgaris pugnam
 cum stimulo boum licebit. Libentius praeterea calculum adiicimus
 nostrum CL.SCHOETTGENIO, p) quam CASPARO ABELIO, q) qui
 certe ingenii lusum magis, quam veritatem in explicatione huius ora-
 culi demonstravit. Sed redeamus nunc ad alterum vocabulum, scilicet
 דָּרְבָן, quo in sacro codice stimulus exprimitur. Occurrit 1. Sam.
 XIII, 21. Miserrima Israelitarum conditio describitur hoc loco, quod
 nullos habuerint fabros, et quod coacti fuerint ad Philistaeos descende-
 re לְהַצִּיב דָּרְבָן ad exacuendum stimulum. Improperie adhibitum
 hoc vocabulum legimus Eccl. XII, 11. דְּבָרֵי חֲכָמִים כַּדָּרְבָנוֹר,
 sapientum dicta sicut stimuli sunt. Probe haec posteriora verba LXX.
 Interpretes reddunt: λόγῶν σοφῶν ὡς τὰ βέβηκτα, sed in prioribus
 iterum videntur hallucinati. Eorum enim translatio plane non respon-
 det verbis hebraicis. מַלְמַר proprie est *contus*, seu *stimulus*, דָּרְבָן
 vero *ferreus aculeus*, qui stimulo inditur. Hanc differentiam viri doctissi-
 mi ex Talmudicis scriptoribus probant, vbi legitur: מַלְמַר שֶׁבִלַע הַדָּרְבָן,
baculus, stimulus, qui absorpsit aculeum, id est, *ferreum aculeum infixum
 habens*. Per tropum vnum pro altero nonnunquam poni, nemo non
 videt. Et haec de vocibus hebraeis κέντρα significationem admitten-
 tibus.

§. III.

- p) Qui l. c. §. 7. p. 10. existimat, Samgarem non solum tantum opus praestitisse,
 sed cum turba rusticorum tunc temporis cum ipso opus facientium. Vti
 saepius Dux pro toto exercitu ponitur. Iud. I, 13. 2. Sam. XXIII, 8, sic etiam
 Samgar tanquam dux reliquos duxit, et hostes profligauit eorum auxilio sti-
 patus.
- q) Hariolatur nimirum in seinen Hebr. Alterthümern p. 234. Lips. 1738. 8 der
 Ort habe der Dchsen-Stecken geheissen, wie man etwa bergleichen Benen-
 nungen der Derter mehr habe, ider Hundstoppf, der Hundsrücken u. Quis ve-
 ro mortalium pulcherrimam hanc Geographiam docuit ABELIVM. Nul-
 libi in Hebraeorum Geographia, nisi in cerebro ABELII locus der Dchsen-Ste-
 cken nuncupatus occurrit.
- r) R. MAIMONID. in Kelim c. 9. citante 10. BVXTORFIO in Lexico Chal-
 daico Talmudico-Rabbinico p. 572. Bas. 1639. f. 10. NICOLAO in Tr. de
 calcarium vsu et abusu, Francof. 1702. 12. c. 2. §. 8. p. 20. CHRIST.
 SCHOETTGENIO l. c. §. 5. p. 8.

§. IIII.

Nunc vero ad eam, qua λακτιζειν exprimere videntur hebraei, vocem progredimur. Exprimunt autem λακτιζειν per verbum בעט Deut. XXII, 15. 1. Sam. II, 29. et Osee III, 29. Quamquam בעט, recalcitrare magis, quam calcitrare significat, et in locis citatis improprie vsurpatur; interim IO. VORSTII coniecturam non profus reiicientiam putamus, quando scribit: s) *Hebraei videntur dixisse בעט אר מלמד, vel בעט על מלמד, calcitrare contra stimulum.* IO. DRVSIVS vero sic composuit: t) *קשה לבעט בדרבנור, durum est, calcitrare contra stimulos.* Concedimus etiam similes istiusmodi loquendi modos in Rabbiorum occurrere scriptis, e. g. apud R. IO. NAH: *ביסודין ואל תבעט, neque calcitres aduersus correctiones,* v) Quin immo, auctoritate Spiritus S. permoti credimus extitisse omnino istiusmodi prouerbium apud Hebraeos. PAVLLVS enim ipse nos reddit certiores Act. XXVI, 14. se audiuisse vocem τῆ ἑβραϊδὶ διαλέκτῳ loquentem. Haec omnia quidem declarant, apud Hebraeos fuisse in vsu prouerbium aut illo, quem supra suppeditauimus, modo, vel alio compositum; Quae vero nondum, quantum nos perspicere possumus, euincunt, Graecorum prouerbium, πρὸς κέντρα λακτιζειν, esse Hebraismum, aut illius originem ex lingua hebraica esse petendam. Nam a *litteratissimis viris*, vt IO. CONR. SCHWARZIVS ait, x) *dudum demonstratum est, diuersissimas linguas nonnunquam aliqua saltem habere communia.* Multos omnino non solum construendi et dicendi modos, sed etiam proueria in scriptis Graecorum existere vides, quae similitudinem cum Hebraeorum lingua habent, immo habere debent, propter vniuersalia, vt dicunt, componendi orationem principia. Quis vero vnquam docuit in PINDARO, AESCHYLO aliisque deprehendi Hebraismos? Ritus praeterea, a quibus nonnunquam proueria deducuntur, non sunt Hebraeis proprii, sed Graecis saepe atque Latinis communes, vt in nostro accidere animaduertimus prouerbio; Hinc immerito hoc, vel illud prouerbium graecum ab hebraeo statim repetitur ritu, quum ille etiam ritus apud Graecos solennis fuerit. Vidit hoc ipse VORSTIVS et de nostro statuit tandem prouerbio: *Quoniam tot scriptores Graeci phrasin πρὸς κέντρα λακτιζειν vsurparunt, non pro adagio Hebraeorum proprio,* sed

s) In cit. Diatribac XII, p. 68.

t) In Prouerb. S. loco antea § I. sub litt. (g) indicato.

u) Debemus haec verba LVD. CAPELLO, quae inuenies in Criticis Angl. T. VIII, p. 2243.

x) In Praefat. ad Comment. crit. et philolog. N. T. Lipsiae, 1736. 8.

sed pro adagio Graecis, (Quidni etiam Latinis, saepius apud illos occurrit?) cum Hebraeis communi illa habenda videtur. Qua igitur fronte scribere potuit VORSTIVS, y) adagia N. T. nulli, quam hebraeae nationi cognita fuisse, illaque sine vlla dubitatione hebraica, et inter Hebraismos esse referenda? Miram adeoque constantiam et certam rei conuersionem prodit VORSTIVS. Ab initio huius scripti omnia proueria N. T. pronuntiat hebraica, et quidem sine vlla dubitatione, in fine vero fateri cogitur, nonnulla etiam esse graeca. Id quod pluribus infra de nostro proverbio demonstrabimus. Nunc etiam paucis eorum sententiam sub examen vocabimus, qui asseruerunt, prouerbum nostrum natales suos debere scriptoribus Latinis.

§. V.

In prooemio nostro iam iam obseruauimus, fuisse olim iniquissimos iudices, qui lectionem profanorum scriptorum angue et cane peius fugiendam esse censuerunt, quicquid? profus damnarunt. Nimia haec seueritas, aut magis sancta simplicitas horum librorum amatoribus ansam praebuisse videtur pias forsitan fraudes excogitandi, quibus lectionem scriptorum profanorum, in primis poetarum, tanquam rem licitam et maxime vtilem aliis suadere sunt aggressi. Hinc utebantur hi viri argumento nonnunquam lubrico, aliquando etiam falso, ad persuadendum tamen rudioribus admodum idoneo. Asserebant nimirum nonnulli, CHRISTVM ab horum librorum lectione non abhorruisse, immo dicta sua stilo poetarum protulisse. Inter alia prouocarunt etiam ad verba nostra *σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίξεν*, affirmaruntque *TERENTIO* illa esse petita. Horum in numero fuit etiam *IO. BOCATIVS* de Certaldo. Quum enim hic homo haud indoctus demonstrare voluerit, non esse exitiale crimen libros legere poetarum, et hoc, si Diis placet, validissimum vsurpat argumentum: *Et ut reliquos, ait, z) postremo suam, quos aduersus bestialitatem horum possem inducere, nonne etiam ipse dominus et Saluator noster multa in parabolis locutus est comico convenientibus stilo? Nonne et ipse aduersus PAVLLVM prostratum TERENTII verbo vsus est? Scilicet, durum est tibi contra stimulum calcitrare. Verum absit, ut putem, tum dominum a TERENTIO quantumcunque diu ante fuisset, quam haec dicta sint verba, assumfisse. Sufficit mihi satis esse ad firmandum propositum Saluatorem nostrum voluisse quantum-*

y) Loco saepius dicto c. I, p. 2. Priora vero verba leguntur p. 68.

z) Lib. XIII, πρὸς γενεαλογίας Deorum c. 18. p. 378. Edit. MICYLLI, Basf. 1532. fol.

tuncunque verbum suum atque sententiam ore TERENCEII fuisse prolatum, ut appareat non omnino esse cibum daemonum carmina poetarum. Eodem fere modo XICCO POLENTONVS, Cancellarius Patauinus Saec. XV. dignitatem et auctoritatem poetarum demonstraturus loquitur. Postquam enim docuit PAVLLVM verbis poetarum aliquoties fuisse vsu, sic pergit: a) *Id vero domini monitum, quod dictum ad PAVLLVM LVCAS euangelista in Actibus Apostolorum refert: durum est tibi contra stimulum calcitrare, TERENCEII sententia est.* Miramur profecto acutissimam horum virorum rationem concludendi. Largimur ipsis in TERENCEIO b) legi:

- - - - - namque inscitia est,
Aduersum stimulum calces. - - - - -

Immo ante TERENCEIVM deprehendi in PLAVTO: c)

*Nugae sunt. Si stimulos pugnis caedis, manibus plus dolet.
De nibilo illi est irasci, quae te non flocci facit.*

Quod prouerbium apud Eundem PLAVTVM Chalinus feruus propriis eloquutus est verbis: d)

Stultitia est, ei te esse tristem, cuius potestas plus potest.

Quo vero iure exinde poterit formari conclusio, CHRISTVM prouerbium προς κέντρα λαιριζεν desumpsisse ex TERENCEIO? Non solum aetate PLAVTI et TERENCEII prouerbium hoc tritissimum fuit, sed etiam in scriptoribus Graecis, his viris longe antiquioribus, quos infra adducemus, frequenter occurrit; Hinc eodem, id est, nullo affirmari posset argumento, CHRISTVM ore PINDARI, aut AESCHYLI suam protulisse sententiam. Mittimus haec, et CHRIST. SCHOETGENII verba de illis prolata nostra facimus: e) *haec recensuisse, est refutasse.* Praecipue quum pluribus haec somnia dudum exploserit insigne quondam Hamburgensium decus IO. FRID. MAYERVS. f)

D

Ori-

- a) Lib. II, de Scriptoribus Linguae Lat. MSCto, quos cum orbe litterario communicabit primum Excell. I. E. KAPPIVS, Patronus noster indulgentissimus, cuius beneficio haec XICCONIS verba debemus.
- b) In Phorm. Act. I, Sc. 2, 27. sq. p. 1062. T. II. Edit. ARN. HENR. WESTHOV11, Hagae C. 1726. 4.
- c) In Trucul. Act. III, 2, 55. sq. p. 1213. edit. FRID. TAVBMANNI, Vitembergae, 1612. 4.
- d) In Casinae II, 4, 4. p. 323.
- e) In Schediasmate iam dicto §. XIII, p. 21.
- f) In lectu dignissima Diff. vtrum Christus legerit Platonem, vel Terentium, Hamburgi, 1701. §. 6. p. 12. 199.

Origo ergo prouerbii nostri male repetitur ex lingua latina. Sed ex graeca, uti ex mox dicendis apparebit, est repetenda.

§. VI.

Varia apud veteres Graecos in usu fuerunt instrumenta, quibus iumenta ad cursum pellebantur incitabanturque. Nomina eorum non diligenter solum collegit, sed etiam pro more suo pererudite ipsa explanauit instrumenta IO. SCHEFFERVS. g) En ipsa nomina: *ῥάβδος, κέντρον, βέκνεντρον, βέκνεντροβέργια, μάστιγες, καλάουρα, ἰμάδιον, φραγγέλλειον, βέπληγες, ἀκονα, ὑσπληξ, ὑσριχίς, ὑσριξ, ἀστραγαλωτή μάστιξ, κύωπος, ἐγκεντροίδες, βένευροι, et, κισσηρίς.* In horum igitur numero deprehendimus quoque κέντρον. Erat vero κέντρον *baculus acuminatus, aut cuspide ferrea instructus, quo iumenta ad cursum excitabant Graeci.* Equos stimulasse hoc baculo Graecos clarissime docet IUL. POLLUX, equestria dum recenset instrumenta.

Ἔστι δὲ ἵππικὰ ὄργανα, inquit, h) *σειραγωγεὺς, ἔνταγωγεὺς, κέντρον, κύωψ, ὑποχαλινίδα ἥνια.* Equestria autem instrumenta sunt *catena, habena et lorum equi, stimulus, calcar, oreae, habenae.* SVIDAS vero κέντρα τὰ τῶν ἵππων πλῆκτρα appellauit. i) Flagellorum adeo, quibus hodie utimur, loco Graeci adhibebant κέντρα. Sic legimus apud HOMERVM, Antiochum equos suos ad cursum stimulo excitasse:

- - - Ἀντίλοχος δ' ἔτι καὶ πολὺ μᾶλλον ἔλαυνε,

Κέντρῳ ἐπισπέρχων.

- - - Antiochus autem adhuc etiam multo magis agebat
Stimulo adurgens. - - - -k)

Tydei vero filium lacrymas effudisse, quod illius equi, qui sine stimulo alias celeriter currebant, ab Apolline retardati fuerint:

Τοῖο δ' ἀπ' ὀφθαλμῶν χύτο δάκρυα χωρόμενοιο,
Οὐνεκα τὰς μὲν ὄρα ἔτι καὶ πολὺ μᾶλλον ἰούσας,

Οἱ δὲ οἱ ἐβλάφθησαν αἰεὺ κέντροιο θέοντες.

Eius vero ex oculis effusae sunt lacrymae indignantis,
Quod illas quidem videret iam etiam multo celerius euntes,
Sui vero malo diuinitus immisso retardarentur sine stimulo currentes. l)

Hinc

g) In Libro de re vehiculari veterum Lib. I, c. 14. p. 186. Francof. 1671. 4.

h) In Onomastico Lib. I, c. XI. (Segm. 216.) Vol. I. p. 130. Ex Edit. T. I. B. HEMSTERHUISII, Amst. 1706. fol.

i) Tomo II, p. 296. Edit. LVDOLPHI KVSTERI, Cantabrigiae, 1705. f.

k) α. ψ. v. 429. fq.

l) α. ψ. v. 385. fq.

Hinc equos κεντρηνεκίας appellat HOMERVS *ιλ. ε. 752. et ιλ. δ. 396.*

Τῆ ῥα δι' αὐτῶν κεντρηνεκίας ἔχων ἵππεσ.

Hac (via) per eas stimulo parentes regebant equos.

Non solum vero equi, sed etiam alia iumenta, in primis boues arantes κέντρῳ, instrumento aratoribus admodum commodo excitabantur, vti ex figura illius facile potest videri. m) Expressis praeterea verbis testatur SCHOLIASTES PINDARI, n) Graecorum aratores κέντρον adhibuisse ad excitandos boues. *Τῶν γὰρ βοῶν οἱ ἀτακτοὶ κατὰ τὴν γεωργίαν κεντριζόμενοι ὑπὸ τῆ ἀρεῆτος, λακτίζουσι τὸ κέντρον, καὶ μᾶλλον πλήττονται. Qui enim ex bobus in agricultura officio suo non funguntur, ab arante stimulo fodiuntur; Quod si vero contra stimulum calcitent, tunc adhuc magis punguntur.* Confirmari etiam haec possunt ex SIRACIDE XXXVIII, 25. *Τί σοφισθήσεται ὁ κρατῶν ἀρότρας, καὶ κωνχώμενος ἐν δόρατι ο) κέντρῳ βόας ἐλαύνων καὶ ἀνασρεφόμενος ἐν ἔργοις αὐτῶν, καὶ ἡ διήγησις αὐτῆ ἐν υἰοῖς ταύρων. Quomodo fiet sapiens, qui tenet aratrum, qui gloriatur in stiuva; Qui boues stimulo agit et in eorum operibus conuersatur, et qui de filiis taurorum narrat? Quo factum est, vt Graeci κέντρον etiam βέκεντρον appellarent, quia boues praecipue stimulo increpuere. Ex his itaque satis apparere putamus, quod Graeci ad cursum κέντρῳ impulerint iumenta, equos nimirum et boues praefertim arantes. Latinos consuetudinem Graecorum excitandi iumenta ad cursum stimulo imitatos fuisse pluribus doceri posset testimoniis.*

D 2

At,

- m) Exhibuit illam PHIL. RVBENIVS in Electorum Lib. I. c. 30. p. 32. Antuerpiae, 1608. 4. et IO. CLERICVS in peculiari pictura, vbi agricolae instrumenta videbis ad HESIODI Opera et Dies v. 425. sqq. p. 261. Amst. 1701. 8.
- n) Ad Od. II, v. 173. in Pythionics p. 193. Edit. NIC. SVDORII, Oxonii, 1697. f.
- o) Vulgarem horum verborum lectionem et distinctionem veritate permoti reliquimus, et SAM. BOCHARTI emendationem, quam nobiscum communicauit in Hierozoico P. I, Lib. II, c. 39. p. 382. sequuti sumus. Hunc etiam sequutus est IO. ERNEST. GRABE in splendidissima LXX. Interpr. editione Oxonii, 1709. f. publicata. Ita vero in CHRIST. REINECCII edit. Lips. 1730. 8. legitur: *κωνχώμενος ἐν δόρατι κέντρον, βόας ἐλαύνων κ. τ. λ.* Quid enim volunt verba: *ἐν δόρατι κέντρον, in hasta stimuli?* Nemo, vt recte obseruat BOCHARTVS, reperietur, qui stimulum bouis sic vocauit. Vidit hoc vulgatus interpres, hinc ita haec verba vertit: *qui gloriatur in iaculo: stimulo boues agit.* Vocem vero δόρον minus recte expressit iaculo. Alias hastile denotat. Quum vero hic de aratro vsurpetur, per *stiuam* exprimendam esse censemus. *Hastile enim aratri est stiuva.*

At, vel tria sufficiant testimonia. Equos stimulo excitasse Romanos ex
PLAVTO discimus, ita vero scribit: p)

Malta mihi imperas, Apollo: nunc equos iunctos iubes.

Capere me indomitos, feroces: atque in curram inscendere.

Ve ego hanc proteram leonem Getulum, olentem, edentulum.

Iam adfisti in currum: iam lora teneo; Iam stimulum in manu est.

Hoc etiam P. PAP. STATIVS docet: q)

Nec iam sufficiunt stimuli, non verbera.

Neque desunt nobis testes Latini, quorum subsidio vsum stimuli in ex-
citandis bobus arantibus probamus. Prouocamus ad TIBVLLVM: r)

Ipse seram teneras maturo tempore vites

Rusticus, et facili grandia poma manu

Nec tamen interdum pudeat tenuisse bidentem,

Aut stimulo tardos increpuisse boues.

Videtur quidem ex verbis L. I. M. COLVMELLAE s) contrarium
posse euinci, quando agricolae suadet: *Voce potius, quam verberibus*

terreat, vltimaque sint opus recusantibus remedia plagae; Nunquam sti-

mulo lacestat iuuenum, quod retroctantem, calcitrosumque eum reddit;

Nonnunquam tamen admonet flagello; Sed non contrariatur nobis.

Disuadet solummodo COLVMELLA vsum stimuli apud iuuenum, quod

stimulus eum calcitrosus reddit. Quomodo vero hic dissuadere

potuisset vsum stimuli, nisi adhibuissent illum agricolae? Hinc verba

COLVMELLAE ita intelligimus: Boues labori iam adfueti et tardi sti-

mulo quidem possunt ad ambulandum excitari; Iuuenos vero labori

assuefaciendos praestat voce potius, quam verberibus et stimulis admo-

nere. Et sic COLVMELLA a nostris stabit partibus. Ceterum an-

notatione quidem dignum est, Romanos stimulis etiam vfos esse ad ho-

mines, in primis vero seruos, excruciantos, puniendos, immo interfi-

ciendos; Ast, varias stimuli significationes hic colligere, aut eruere,

minime est animus, hinc ea omnia, quae dici potuissent, silentio prae-

terimus, et ad explicationem prouerbii nostri propius pedem pro-

mouebimus nostrum. §. VII.

p) Sic loquitur Menaechmus ad Senem Menaech. Act. V, Sc. II, 109. sqq. p. 621.

q) Thebaid. L. VI, 460. p. 533. Edit. 10. VEENHUSENII, L. B. 1671. 8.

r) Lib. I, Eleg. I, v. 7. sqq. ex Edit. IANI BROKSHVSI, Amst. 1703. 4. In
aliis Editionibus verba nostra paullo inferius, scilicet v. 29. sqq. leguntur,
quibus IOSEPH. SCALIGER primus eum, quo citauimus, locum adscri-

s) De re rustica Lib. II, c. 2, 26. p. 419. T. I. Script. rei rust. a IO. MATTH.
GESNERO, Lips. 1735. 4. edit.

§. VII. Quum igitur clarissime pateat, Graecos κέντρα, instrumento ad laedendum perquam idoneo, excitasse iumenta ad currendum; Facile intellectu est, haec iumenta ex ictu stimulorum nonnunquam acerbissimos percepisse dolores. Dolores vero et ne animalia quidem libenter perferre possunt, huic non est mirum, quod haec iumenta dolores auertere tentarint. Tentarunt vero cum eorum damno. Haec enim iumenta, rationis expertia, medium auertendi dolores idoneum eligere haud potuerunt, calcitrando contra stimulum dolores depellere laborarunt. Eorum vero operam non frustraneam solum, sed etiam maxime ipsis nocuam fuisse, quis non videt? Quo magis enim recalcitrarent equi, aut boues, stimulo excitati et laesi, eo grauiorem laesionem sibi arcesserunt. Dolores adeoque non minuebant, aut prorsus depellebant hac ratione iumenta, sed magis magisque augebant. Probe haec perspiciebat Aeschylus Scholiastes t) scripsit: προς κέντρα κῶλον ἐκτείνει ὁ βῆς. λακτίζει γὰρ κεντόμενος ὑπὸ κέντρα. ὡσεὶ λακτίζει πρὸς κέντρον, καὶ τὸ κῶλον αἰμάσσει. ὁ γὰρ πρὸς κέντρα λακτίζων τὰς ἰδίας πόδας αἰμάσσει. Omni tempore fuerunt homines inepti ac stulti, qui iumenta haec quasi imitantes, iis quoque hominibus sese opponere saepe sunt aggressi, quorum potentiae cedendum magis, quam resistendum ipsis fuisset propter grauiora, quae sibi attraxerunt, mala. Horum igitur hominum stultitia occasionem dedit poetis et oratoribus, vt verba προς κέντρα λακτίζειν significatione impropria ad eos accommodarent. Et haec, sine dubio, est origo tritissimi huius prouerbii. PINDARVS eo primo apud Graecos est vsus: v)

χρηὶ δὲ πρὸς
Θεὸν οὐκ ἐρίζειν.
oportet vero contra
Deum non contendere.

Et paucis interiectis deinde pergit:
Φέρον δ' ἐλαφρῶς,
Ἐπανχένιον λαβόντα
Ζυγόν γ' ἀρήγει. Ποτὶ κέντρον δὲ τοι
Δακτιζέμεν, τελέθει
Ὀλιγοπρόσ οἶμος.

Ferre

t) Ad Prometh. v. 322. p. 36. Edit. THOM. STANLEY, Londini, 1663. f.
s) In Pythion. Od. II, v. 161. sq. et 171. sqq. Integra Scholia addere placet, quae NIC. SVDORIVS in Editione sua p. 193. exhibet: μέγιστα δὲ τῆ τύχη ἀνθρώπων ὄντα; ἢ συμφέρει, ἢ δὲ τρεπὴ ἀπὸ τῶν βῶν. Τῶν γὰρ βῶν οἱ ἀτακτοὶ κατὰ τὴν γεωργίαν κεντριζόμενοι ὑπὸ τῶ ἀργύτος, λακτίζουσι τὸ κέντρον καὶ μάλλον πλῆττοιταί.

*Ferre vero leuiter,
Super humeros assumtum
Iugum (mihi) prodest. Contra stimulum vero
Calcitrare, est
Perniciosa ratio.*

AESCHYLVS in duobus in locis quoque exhibet nostrum prouerbiū: x)

Οὐκ ἐν, ἔμοιγε χρώμενος διδασκάλω,
Πρὸς κέντρα κῶλον ἐκτενεῖς, ἔρῶν ὅτι
Τραχὺς μόναρχος, εἰδ' ὑπεύθυνος, κρατεῖ
*Nequaquam tamen, me monitore usus,
Contra stimulos pedem protendes, cernens, quod
Monarcha asper, nulli obnoxius, imperet.*

Et altero in loco:

Πρὸς κέντρα μὴ λάκτιζε, μὴ πῆσαις μογῆς,
Ne contra stimulos calcitres, ne patiendo labores.

Addendus tandem EVRIPIDES, apud quem bis legitur: y)

- Πεν.** Οὐ μὴ Φρενώσεις μ', ἀλλὰ δέσμιος Φυγῶν,
Σώσει τὸδ', ἢ σοι πάλιν ἀνασρέψω δίκην.
Αγ. Θύσιμ' ἂν αὐτῶ, μᾶλλον, ἢ θυμέμενος
Πρὸς κέντρα λακτιζοίμι θνητὸς ἂν, θεῶ.
Πεν. *Nequaquam me castigabis: sed victus (aut) elapsus fuga,
Seruabis hoc (tuum corpus,) aut alias insigam tibi poenam.*
Nun. *Potius illi (Baccho) sacrificarem, quam furens
Calcitrarem aduersus stimulum DEI ipse mortalis existens.*

Alio in loco ita:

Πρὸς κέντρα μὴ λάκτιζε τοῖς κρατῆσι σθ.
Contra stimulos ne calcitres in eos qui potestatem in te habent.

Et haec ex auctoribus profanis, qui dudum ante natum CHRISTVM floruerunt adduxisse sufficiant. Minime vero eo fine haec testimonia collegimus, vt probare exinde sit animus, CHRISTVM verba sua ex illis defumfisse. Absit haec impia mens! CHRISTVS fons sapientiae hoc fonte haud eguit. Interim luculenter apparet, hoc prouerbiū fuisse in Graecia notissimum, adeoque originem illius neque ex Hebraeorum, neque ex Romanorum lingua iure repeti posse. Fallunt

Et
x) in Prometh. v. 322. p. 36. SCHOLIA ad h. l. iam supra produximus. Alter vero locus extat in Agamem. v. 1633. p. 400.

y) In Bacch. v. 791. sq. p. 192. Part. II. Edit. IOS. BARNESI, Cantabrigiae, 1694. fol. Posteriorem locum ex Peliast exhibet STOBÆVS Serm. III, p. 37. Edit. Aurel. Allobrog. 1609. f.

et falluntur ergo, qui in verbis N. F. πρὸς κέντρα λακτίζειν Hebraifimum, vel Latinifimum quaerunt. Ast quaerant, nunquam vero inuenient! Obseruamus praeterea, quod hoc prouerbium de irrito semper, et admodum pernicioso conatu Diis, aut potentioribus audacter resistendi vsurpetur. Hoc etiam sensu apud venerabiles, quos sic salutamus, patres nostrum legimus prouerbium. Sic deprehendimus apud IGNATIVM: z) σκληρόν τὸ πρὸς κέντρα λακτίζειν; Apud ATHANASIVM: a) Τέτο καὶ σοὶ συμβεβέλευμεν, μὴ μάχη πρὸς τὸν δεδωκότα σοὶ τὴν ἀρχὴν ταύτην, μὴ ἀντὶ ἐυχαιριστίας ἀσεβήσεως εἰς αὐτὸν, μὴ διώκει τὲς πεισέοντας εἰς αὐτὸν, μὴ ἀκέρως καὶ σὺ σκληρόν σοὶ πρὸς κέντρα λακτίζειν, ἀλλ' εἶδε καὶ ἀκέρως, ἵνα καὶ σὺ πεισθῆς, ὡς ἅγιος Παῦλος. Hoc tibi suadentis, (Sic loquitur Liberius ad CONSTANTIVM, Imp.) ne pugnes contra eum, qui tibi hoc imperium dedit: ne pro gratia impietatem illi referas, ne persequere illos, qui in eum credunt, et ne tu quoque audias, durum est tibi contra stimulum calcitrare: atque utinam vel sic audias, ut et tu quoque, quemadmodum PAVLLVS, credas. Et apud CHRYSOSTOMVM: b) Καὶ γὰρ ὁ πῦρ ἀνάπτων, ἑαυτὸν κατακαίει: καὶ ὁ ἀδάμαντα παίων, ἑαυτὸν ἐπηρεάζει: καὶ ὁ πρὸς κέντρα λακτίζων, ἑαυτὸν αἰμάττει. Qui ignem incendit se ipsum comburit, et qui adamantem percutit, sibi ipsum nocumentum parit, ac qui contra stimulum calcitrat, se ipsum cruentat. Quae posterioris verba mirifice prouerbium nostrum illustrant. Addimus tandem etiam IULIANVM, c) Imp. cuius in orationibus nostro prouerbio locus relinquitur. Χρηθὲ καὶ ἔγεγόναμεν τιμᾶν, ἐπεὶ τὸ θεῖος ἐξινόμος. καὶ πειθεσθῆναι γε οἷς ὦν ἐπιτάττει, καὶ μὴ βιάζεσθαι, μηδὲ ὁ Φῆσιν ἢ παροίμια, πρὸς κέντρα λακτίζεις. Verumtamen et ei loco, ubi primum nati sumus, habendus est honor, quoniam ita diuina lex praecipit: et quicquid imperauerit obtemperandum illi est, neque vis inferenda, nec, ut prouerbio tritum est, contra stimulos calcitra. Latini scriptores eodem, ac Graeci, sensu admittunt hoc prouerbium. Testimoniis supra §. V, adductis adiungimus eximia AMMIANI MARCELLINI verba: d) Antonius quidam, ait, ex mercatore opulento Rationarius Apparitor Mesopotamiae ducis, tunc protector, exercitatus et prudens, perque omnes illas notissimus ter-

E

- ras,
 z) In Epistola ad Philadelphenos in Collect. Patrum Apostolicorum I. B. CO-
 TELERII Tomo II, p. 84. Edit. IO. CLERICI, Antuerpiae, 1698. f.
 a) In Epist. ad solitariam vitam agentes p. 835. opp. Tom. I, Colon. 1686. f.
 b) In Homil. XLII, al. XLIII, in Matth. c. XII, 33, p. 454. Tomi VII, opp. ex
 edit. BERNARDI de MONTFAUCON, Paris. 1727. f.
 c) Orat. VIII, f. Epistola ad Salustium p. 246. Opp. ab EZECH. SPANHE-
 MIO, Lips. 1696. f. edit.
 d) Lib. XVIII, c. 5. p. 212. Edit. I. A. C. GRONOVII, L. B. 1693. 4.

ras, auiditate quorundam nexus ingentibus damnis, cum iurgando contra potentes se magis magisque iniustitia frangi contempleretur, ad deferendam potioribus gratiam, qui spectabant negotium, inclinatis: ne contra acumina calcitraret, flexit se in blanditias molliores.

§. VIII.

Ex iis itaque, quae huc vsque in medium produximus, facili negotio genuinum sensum oraculorum Act. VIII, 5. et XXVI, 14. felicissime erui posse, haud immerito auguramur. CHRISTVS nimirum ad SAV-
LVM, qui totus in eo erat, vt CHRISTO illiusque membris sese omni vi atque potentia opponeret, inquit, *σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν*, irritum, vanum, maximeque noxium erit, contra me, diuina potentia praeditum, adeoque te longe potentiozem insurgere. Brutorum indus naturam. Quemadmodum enim iumenta frustra non solum contra stimulum calcitrant, sed etiam vehementius sese calcitrando laedere solent; ita et tu imprudenter admodum mihi resistere tentas, et quo magis repugnabis, eo grauiore repugnando tibi conciliabis poenas. Inscitia est, nugae sunt, si stimulos pugnis caedis, manibus plus dolet. Et hic est, ni fallimur, verus verborum nostrorum, *σκληρόν σοι πρὸς κέντρα λακτίζειν*, sensus. Hinc pro ea, ac par est, modestia reiicimus THEOPHILI AMELIE) horum verborum sinistram explicationem. Ita vero in hunc locum commentatur: nach der heil. Grundsprache heist es eigentlich: Daß du dem Triebe der göttlichen Befehrs-Gnade dich widersehest, das ist deines Herzens Härte zu schreiben. Sequitur hic AMELIVS IO. CLAVDIVM, f) qui τὸ σκληρόν σοι, pro *σκληρότης* sē positum esse putat. Sed putat. Recte enim IO. CHRISTOPH. WOLFIVS g) monet, hanc interpretationem neque vocum structuram, neque vsū scriptorum aliorum, neque scopum CHRISTI hic pati. Structura vocum hanc interpretationem non admittit. Si hoc loco Adiectiuum pro substantiuo positum esset, scribendum fuisset minime *σκληρόν σοι*, sed *σκληρόν σε*; Vsum scriptorum deinde repugnat haec interpretatio. *Σκληρός* nunquam *duritiem cordis*, haec peculiari voce *σκληροκαρδία* exprimitur, denotat, sed vsurpatur de re *dura, graui et non ferenda*. Sic legimus Io. VI, 60. *σκληρός ἐστὶν ἔπος ὁ λόγος*. De *uita dura* adhibet HERODIANVS; h) de *lapide, littore, scopulis et frenis*, adhiberi posse *σκληρόν*, testatur POLLVX. i) Hanc significationem,

quam

- e) Tom. I. p. 93. der Erörterung der dunkeln und schweresten Stellen N. L. Colln, 1711. 8. f) Protulit hanc interpr. IO. CLAVDIVS dans les Oeuvres posthumes Tom. I, p. 202. g) In Curis Philolog et Crit. in Act. VIII, 5. p. 1141. Edit. secundae. h) Lib. II, c. 9, 2. p. 94. Edit. BALTH. SCHEIDII, Argent. 1694. 8. i) Onomast. Lib. VII, c. 27. (Segm. 123.) p. 776. Lib. I, c. 9, (Segm. 115.) Lib. X, c. 13. (Segm. 56.) p. 1213. Edit. cit.

quam defendimus, nostro in loco locum inuenire adiectum σοί docet. Id quod ex simili Graecorum ratione loquendi apparet. Testem habemus HOMERVM, *Il. Φ. v. 184. sq.*

- - Χαλεπὸν τοι ἐρισθενέος Κρονώου

Παισὶν ἐριζέμεναι

- - Arduum tibi praepotentis Saturniæ

Cum filiis contendere.

Et alio loco: scilicet *Odyss. κ'. v. 305. sq.*

- - Χαλεπὸν δὲ τ' ὀρύσσειν

Ἀνδράσι γε θνητοῖσι.

- - Difficile effossu

Viris utique mortalibus.

Vt taceamus, nostrum prouerbium eodem sensu adhiberi in scriptoribus supra adductis profanis. Aduersatur tandem huic interpretationi scopus loquentis. CHRISTVS enim his minis SAVLO frustraneum illius conatum resistendi, et grauiores imminentes calamitates ante oculos ponere, atque hoc modo ad meliorem vitam illum perducere volebat.

§. VIII.

Animus quidem erat nonnulla etiam hic addere, quae ad illustrationem Germanicorum verborum, *wider den Stachel läcken*, aliquid facere videbantur. Verum enim vero consilium mutare nos angusti, quibus circumscripti sumus, fines coegerunt. Mutauimus quoque libentius consilium, quum deprehenderemus, doctissimos viros nobis otia fecisse. DIETERICVS enim de STADEN, k) IO. BÖDIKERS, l) M. HENRIC. IAC. SIVERS, m) atque IO. GEORG. WACHTERS n) omnia fere, quae dici poterant, nobiscum iamiam communicarunt. Sensus praeterea Germanorum prouerbii prorsus cum Graeco coincidit. Omnis res ad recte scribendi rationem vocis *läcken* redire videtur. Origo huius vocis obscurior est, quam illius significatus. Haec vox denotat Latinorum *lambere*, *saltare*, *exaltare* et *revalcitrare*. Quando *lambere* significat scribi solet *lecken*, et deriuant eam nonnulli a *pp* 7; Quando vero *saltare* etc. denotat scribunt *laecken*, et originem illius a Graecorum *λάζ*, *λακτιζειν* repetunt. *läcken* vero prorsus proscribunt. Nostrum in praesenti iudicium interponere non placet. Placet vero coronidis loco verborum nostrorum

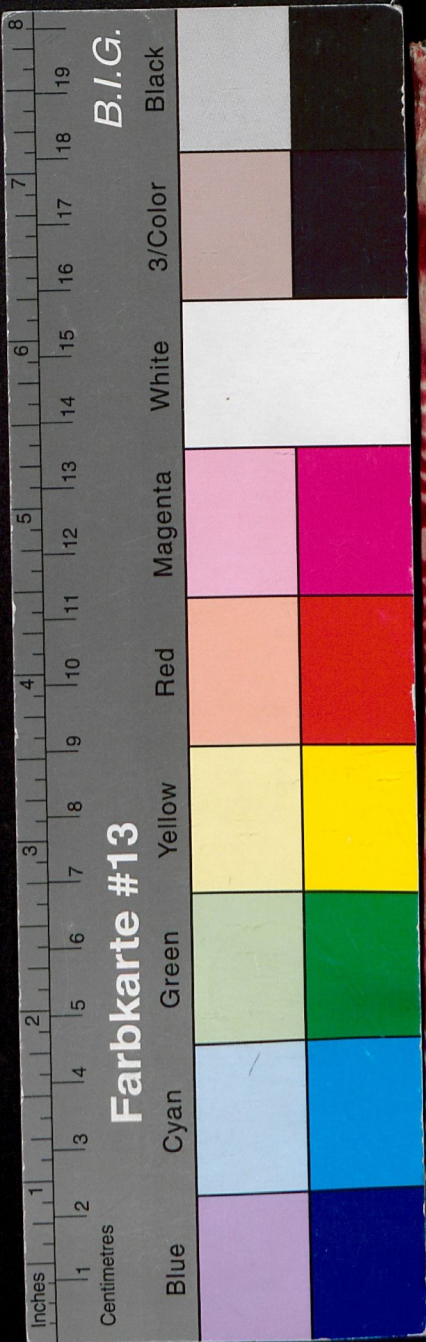
trans-

k) Explicatione vocum difficil. Germanic. a b. D. M. LVTHERO in translatione Codicis S. vsurpatarum vernacula conscripta p. 389. Edit. tertia 1737-8. l) In principis lingu. Germ. vernacula editis p. 230. Edit. IO. LEONHARDI FRISCHII, Berol. 1723. 8. m) In schediasmate Exeget. in Act VIII, 5. Norcopiae, 1735. 4. oculis nostris illud haud vsurpauimus. Notitiam illius debemus auctori Nou. Litter. Tubingenf. germanice edit. Tubingae, 1736. 8. p. 400. n) Vide Glossarium illius, Liphiae, 1737. fol.

translationes, et quidem antiquissimas, Germanicas hic exhibere, quas lectoribus nostris haud ingratas fore speramus. Prodeant ergo verba nostra ex prima, o) vt fertur, Germanica translatione, ita vero ibidem legimus: *hert ist dir zestrepten wider den Garten.* Huic adiungimus antiquissimam editionem sine anno publicatam Augustae Vindelicorum splendidissimam, forma vero maxima in folio, vbi verba nostra sic se habent Germanico sermone expressa: *Vnd da er gieng den Weg. es geschah das er genabet zu Damasco. vnd ein Liecht vmluchtet in gebling vom Himmel. er viel nider auf die Erd. vnd hort ein stym. sangent zu im. Saule. Saule. warumb durchbächst mich. Er sprach. o Herr. wär bistu. Er sprach. Ich bin Jhesus von Nazareth. den du durchbächtest. hört ist dir zestreiten wider die Anfechtung des Fleyschs.* Fere consentit cum hac translatione Editio eadem antiquissima, Norinbergae, publicata. p) *Schwer ist dir zestreiten wider dy Anfechtung des Fleyschs.* Audiamus nunc HIERON. EMSERI translationem: q) *Es wird dir schwer werden, wider den Stachel zu treten.* IO. DIETENBERGIVS EX EMSERO sapuit, hinc eadem: *es wird dir schwer werden wider den Stachel zu treten,* retinuit verba. r) D. MART. LVTHERI ad vnam omnes, quas vidimus, translationes s) verba nostra exhibent, vti et hodie legimus. Ab eadem vero hac lectione recedit translatio bibliorum tigurina, t) vbi ita: *Es wird dir schwär werden wider den sticher zefüssen.* Nunc in medium vt proferamus translationem dialecto Saxoniae inferioris conscriptam temporis ratio iubet: v) *yd wert dy swar werden yegen den Preckel achter vtchslaen.* Cum qua fere conueniunt Biblia Belgica ex iussu Synodi Dordracenae edita: x) *het is uhardt de versenen tegen de prickels de slaen.* Lutherana vero translatio Belgica y) cum antecedenti quidem quoad sensum, sed non quoad verba est eadem, ita ibidem legimus: *het sal u swaer werden tegen den prickel achter nyt te slaen.* Et haec de translationibus antiquis sufficiant. Cur vero auctor primae translationis Germanicae *πρός κήρυκος, wider den Garten,* Norinbergensis, *wider die Anfechtung des Fleyschs* reddiderit, et ne diuinando quidem assequi valemus. Aliis ergo hanc spartam libenter relinquimus. Recentiores Germanicas LVTHERVVM haud sequentes translationes omisimus, quia in omnium illae plerumque sunt manibus. Tantum!

- o) Hanc edit. quae produit 1467. f. descriptam inuenies in Biblioth. S. IAC. LE LONG P. II, c. 9. p. 186. Edit. s. v. d. CHRISTI. FRID. ROERNERI, Lipf. 1709. 8. p) 1483. fol. per Ant. Koburgerum. In hac et in antecedenti translatione Actus Apost. redduntur: das Buch der Würkung der zwölf Boten. q) Dresdae, 1527. f. r) Moguntii, 1534. f. s) Vidimus Edit Vitemb. 1522. f. per Melch. Loth. Argent 1530. f. Vitemb. 1534. f. Lipf. 1541. f. Francof. 1579. f. Ienae, 1594. 4. t) per Christoph. Frofchouerum, 1551. fol. v) Magdeburgi, 1578. f. x) 1641. f. y) Amst. 1648. f.

S. D. G.

Qh. 430, 23^a

DISSERTATIO. CRITICO. PHILOLOGICA

DE

GRAECORVM. PROVERBIO

ΠΡΟΣ

KENTRA. ΛΑΚΤΙΖΕΙΝ

AD. LOCOS

ACTORVM. VIII. 5. ET. XXVI. 15

ILLVSTRANDOS

QVAM

INDVLTV

AMPLISSIMI. PHILOSOPHORVM. ORDINIS

IN

ACADEMIA. LIPSIENSI

PLACIDO. ERVDITORVM. EXAMINI

PVBlice. SVBMITTVNT

PRAESES

M. IO. GEORGIVS. HAGERVS

OBERKOZAVIENSIS

ET

RESPONDENS

ADAMVS. IOANNES. KAPPIVS

THEOL. ET. PHIL. CVLTOR

LIPSAE. D. XXIII. SEPTEMBR. A. O. R. CIO. MDCCXXXVIII

EX. OFFICINA. LANGENHEMIANA

Πι
695